

НАКЛОНЕНИЯ И МОДАЛНОСТ В НОВОГРЪЦКИЯ ЕЗИК

БОРИС ВУНЧЕВ

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

MOOD AND MODALITY IN MODERN GREEK

Резюме. Целта на настоящата студия е да обобщи езиковите средства за изразяване на наклоненията в новогръцки и за реализиране на различните видове модалности. Студията започва с преглед на дискусията в гръцкото езикознание относно съществуването на наклонения, начините за изразяването и броя им. Впоследствие се разглеждат морфологичните, лексикални и синтактични средства за изразяване на трите наклонения в новогръцки: индикатив, конюнктив и императив. След обобщение на инвариантната семантика и конкуренцията между наклоненията в новогръцки студията приключва с обобщение морфологичните, лексикални и синтактични средства за реализация на двата основни вида модалност: епистемична и деонтична.

Ключови думи: новогръцки език, наклонение, модалност

Abstract. The purpose of the present study is to summarize the language tools for expressions of the moods in Modern Greek, as well as for realization of the different modality types. The study begins with an overview of the discussion in Greek linguistics about the existence of moods, the ways of their language expression and their number. Subsequently, the morphological, lexical and syntactic means of expression of the three moods in the Modern Greek: indicative, subjunctive and imperative, are analyzed. After a summary of the invariant semantics and the competition between the moods in Modern Greek, the study ends with a summary of the morphological, lexical and syntactic means for realization of the two main types of modality: epistemic and deontic.

Keywords: Modern Greek, mood, modality

1. Има ли наклонения в новогръцки?

Въпросът за дефинирането на наклоненията в новогръцкия език (нататък НГЕ) и определянето на морфологичните и синтактичните средства за изразяването им е една от най-дискутираните теми в новогръцката лингвистика.

Специално, един от най-старите и остри спорове се отнася до наличието или не на конюнктив в НГЕ, на морфологичното му изразяване и на обхвата на семантиката му.

Този спор почива на факта, че в старогръцки конюнктивът е морфологично маркирано в синтетични глаголни форми, които освен в подчинени изречения имат самостоятелни употреби в главни изречения, например за изразяване на желание, насърчение и пр. С течение на вековете обаче самостоятелните употреби на конюнктивните форми в гръцки отпадат¹ и за изразяването на кодираната от синтетичните форми семантика се появяват допълнителни маркери, комбиниращи се с глаголните форми².

Налагането на книжовния езиков вариант катаревуса като стандартен език на гръцката държава в продължение на век и половина неминуемо води до опити за описание на говоримия новогръцки (димотики) по модела за описание на старогръцкия език, датиращ от времето на александрийските граматични, където основата е не семантиката, а формалното морфологично изразяване³. Част от този модел е изобретяването на орфографични варианти⁴ на определени глаголни форми, чиито флексивни морфеми да наподобяват на флексивните морфеми на конюнктивните форми в старогръцкия и средновековния книжовен гръцки⁵.

На опитите за отделяне на конюнктив в димотики, базиран изцяло на глаголната морфология (синтетични форми), се противопоставя Н. Андриотис в известната си полемична публикация „Има ли конюнктив в новогръцки?“ (Андриотис 1934), в която авторът громи А. Дзардзанос и следовниците му и с множество аргументи твърди, че в гръцки формите за конюнктив и инди-

* Настоящото изследване е осъществено в рамките на научноизследователския проект на тема „Балканските езици като еманация на етно-културната общност на Балканите (типология на глагола)“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОН с договор за финансиране на научноизследователския проект № ДН 20/9/11.12.2017 г.

¹ Вж. Цангалидис и Валетопулос 1999: 527.

² Вж. например Уорбъртън и Спиropулос 2000, Трипанис 1960, Молтън и Търнър 1963, наред с много други.

³ Андриотис 1934: 446.

⁴ Кратък преглед на връзката между морфологията и правописа по отношение на новогръцкия конюнктив предлагат Русу и Цангалидис 2010: 530–532.

⁵ Андриотис 1934: 448–449, вж. и Дзардзанос 1996а и специално с. 281, където в бележка под линия се аргументира наличието на синтетичен конюнктив в новогръцки, отделен от формите за индикатив.

катив са съвпаднали преди десетки столетия и че морфологично изразяван в димотики конюнктив не съществува. Отделно, Андриотис не признава и сочените за маркери за конюнктив частици ας и να, понеже те обозначават предполагаемия конюнктив само в подчинени изречения, докато в главни изречения са маркери за императив: να φύγεις ‘върви си’ (императив), θέλω να φύγεις ‘искам да си вървиш’ (конюнктив).

Сред другите важни контрааргументи на критиката за наличието на конюнктив в НГЕ Велудис и Уорбъртън (1984: 160–166) отбелязват следните:

а) глаголните перифрази с να в НГЕ не представляват продължение на старогръцкия конюнктив, понеже не са свързани етимологически с него, а заедно с глаголните перифрази с частицата θα представляват част от инструментариума за изразяване на бъдеще време: θα, комбинирано със ‘сегашна основа’ изразява несвършен вид на бъдеще време, а να, комбинирано с ‘аористна основа’, изразява свършен вид на бъдеще време⁶;

б) ако να и ας са маркери за конюнктив, то как се обяснява употребата на самостоятелни неминали перфективни глаголни форми без съпровода на тези маркери или с други подчинителни съюзи, например αν έρθει, θα φύγουμε ‘ако дойде, ще си вървим’, όταν έρθει, θα φύγουμε ‘когато дойде, ще си вървим’ и пр.;

в) как се обяснява асоциирането на να като маркер за конюнктив, при положение че се срещат самостоятелни употреби (без να) на перфективни неминали глаголни форми: έρθει δєν έρθει, θα φύγουμε ‘дойде не дойде, ще си вървим’;

г) как се обяснява асоциирането на να като маркер за конюнктив, при положение че се срещат употреби на να със спрегнати глаголни форми в имперфект: να ερχόταν ‘да беше дошъл’, να μην ερχόταν ‘да не беше идвал’;

Липсата на синтетичен конюнктив в новогръцки се приема с различни аргументи и от други автори, например Цангалидис (2000: 551), Тирхоф (1995: 16-17)⁷. Клерис и Бабиниотис (2005) въобще не споменават термина конюнктив. Папанастасиу (2008: 293, 296–298) пък отбелязва, че синтетичен конюнктив има, но само във формите за ‘аористен конюнктив’⁸ (sic!).

Други автори приемат, че конюнктив в новогръцки има, но морфологичното му изразяване става не чрез синтетични глаголни форми, а аналитично. Такова становище застъпват във фундаменталната си публикация Велудис и Уорбъртън (1984). То е повторено и в друга ключова публикация на тези автори⁹, където те приемат, че в новогръцки базисната морфологична диференциация е между индикатив и неиндикатив. Неиндикативът, от своя страна, се дели на императив и неимператив, като последния авторите наричат конюнк-

⁶ Лайтфут 1979.

⁷ Цитиран от Хаберланд 2010: 475.

⁸ Цитиран от Русу и Цангалидис 2010: 531.

⁹ Уорбъртън и Велудис 1984: 149.

тив и отбелязват, че формалното му маркиране става чрез частиците $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$, предхождащи глаголната форма.

Тези разнопосочни мнения по въпроса за съществуването на конюнктив в новогръцки неминуемо дават отражение и в учебната литература в гръцката образователна система и в тълкуванията на съответните термини в гръцките тълковни речници.

Русу и Цангалидис (2010: 533–537) анализират представянето на темата в някои учебни граматики. Авторите отбелязват, че граматиките за пети и шести клас твърдят, че формите за конюнктив в новогръцки са аналитични, образувани с частиците $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ (т.е. неминалата перфективна форма $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$ се счита за „зависима“, без самостоятелна употреба извън съчетаването с други маркери), докато граматиката за „гимназиалната“ степен (седми–девети клас според българската образователна система) смята, че синтетични форми за конюнктив има ($\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$). По неясен начин се определя и граматичната категория наклонение в различни граматики и речници: „С наклонение се изразява [...] това, което означава глаголът (пак там, с. 535); „Глаголни наклонения = различните форми, които взима глаголът, за да изрази душевното разположение на този, който говори“ (статията „Наклонение“ в речника на Криарас, цитирана от Цангалидис (2000: 548) и т.н.

Този кратък обзор по въпроса за наличието или не на морфологично изразявани наклонения в НГЕ и специално за наличието на синтетичен конюнктив налага извода, че дискусията за граматичното изразяване на модалността следва да излезе извън тесните граници за мисленето върху гръцкия език, наложени от привърженици на катаревуса, които прилагат директно модели от старогръцки, но и да не залита в пълното отричане на определени езикови модели, които граматикализират модални значения. В този смисъл златната среда, към която се придържат Велудис и Уорбъртън (1984: 151–152), представлява здравата основа за изследване на тази проблематика: в синхронен план в НГЕ не може да се говори за синтетичен конюнктив нито с правописни аргументи, нито пък с аргументи относно семантиката, тъй като в НГЕ често една и съща семантика се изразява от различни наклонения. Конкретно по въпроса за конюнктива в НГЕ едно икономично, но и адекватно на езиковите данни решение е тезата, че в НГЕ конюнктив е наличен, но изразяването му става не чрез синтетични форми, а чрез аналитични конструкции, т.е. езиковата реализация на тази граматична категория включва комплекс от морфологични, лексикални и синтактични средства¹⁰.

Сложността на проблематиката, свързана с разграничаването на формите за конюнктив от формите на другите наклонения, личи и от факта, че както отбелязва А. Цангалидис¹¹ в Световния атлас на лингвистичните структури

¹⁰ Вж. и Русу и Цангалидис 2010: 529 и Клиди 1999: 162.

¹¹ Цангалидис 2017: 707.

(Dryer, M., M. Haspelmath (eds.) The World Atlas of Language Structures Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, www.wals.info) не съществува глава за конюнктив и кондиционал, тъй като проблемите при сравняването на данните от различните езици са огромни.

2. Морфологични особености на наклоненията в новогръцки

2.1. Глаголна морфология и наклоненията в НГЕ

Както отбелязва Цангалидис (2003: 733), в някои езици модалността не се изразява с помощта на синтетични глаголни форми, а от аналитични глаголни конструкции или други модални системи. За да бъде признато наличието на наклонения в един език, те трябва да имат морфологично изразяване.

Историческото развитие на гръцката система от наклонения показва един преход от система от пълнозначни синтетични форми към синтактично изразяване на модалната семантика, т.е. система от различни перифрастични глаголни конструкции¹². Както ще стане ясно по-нататък, става въпрос за сложни и разнообразни по вида си глаголни конструкции, които включват различни комбинации от глаголни форми и предглаголни маркери.

От синхронна гледна точка новогръцката глаголна морфология не разграничава категорично нито едно наклонение, в смисъл че не съществува пълна глаголна парадигма за дадено наклонение, чиито форми не се срещат и в други парадигми, характеризирани като наклонения.

Обикновено се сочи, че морфологично най-отчетливо в НГЕ са разграничени формите за императив, което дава основание за твърдението, че новогръцката глаголна морфология се базира на опозицията [$\pm$ императив], като в рамките на комплекса от форми, характеризиран като [-императив], се разграничават индикатив и конюнктив¹³.

¹² Уорбъртън и Спиропулос 2000: 574. Някои сходства в отделни глаголни форми и въобще влиянието на диахронията върху изследването на съвременния гръцки език, както вече споменахме по-горе, води до изкривяване на картината в НГЕ и до погрешни интерпретации. По този повод Уорбъртън и Спиропулос (2000: 567) отбелязват, че по отношение на наклоненията новогръцката глаголна система трябва да се разглежда съвместно с минали етапи на гръцкия език, без обаче да се смесват диахрония и синхрония.

¹³ Вж. Якову 1997: 223, Клиди 1999: 162, Цангалидис 2003: 734, Цангалидис 2009: 140, Хаберланд 2010: 474, наред с други. От своя страна Уорбъртън и Велудис (1984: 149) ревизират възгледа си от предишна тяхна публикация, където смятат, че морфологичната опозиция е [$\pm$ императив] (Велудис и Уорбъртън 1984: 153), и приемат, че базисното флективно разграничение е между индикатив и неиндикатив. Това несъответствие се дължи на факта, че до този момент в новогръцката лингвистика няма единодушие за инвентара от форми на наклоненията. Така, при един тесен подход за морфологичното изразяване на наклоненията, т.нар. индикатив се разграничава от неиндикативните форми по това, че индикативът има уникални форми с минало маркиране чрез специфични префикси (аугмент) и специфични

Императивът в НГЕ флективно е ограничен до второ. лице в единствено и множествено число, като формите не са маркирани за време¹⁴. Парадигмата му е непълна не само по отношение на лицата, но най-вече по отношение на отрицателните форми, тъй като синтетичните глаголни форми в императив не се комбинират с отрицателен предглаголен маркер. Дефективност се наблюдава и в аспектuallyно отношение, тъй като в парадигмата за несвършен вид (ната-тък НСВ) положителните форми обикновено съвпадат с форми, срещащи се в парадигмата и на другите две наклонения – индикатив и конюнктив¹⁵. Така, както показват и таблиците по-долу, смятаното за ясно очертано морфологично разграничение между императив и другите наклонения в НГЕ реално се свежда до четири уникални синтетични форми, всичките във второ лице, всичките положителни¹⁶: **δῶσε** ‘дай’ (несвършен вид (нататък СВ), 2. л., ед.ч., активен залог)¹⁷, **δῶστε** ‘дайте’ (СВ, 2. л., мн.ч., активен залог), **δῶσου** ‘дай се; отдай се; бъди даден’ (СВ, 2. л., ед.ч., медиопасивен залог) и **δίνε** ‘давай’ (НСВ, 2. л., ед.ч., активен залог); три от тях са перфективни: **δῶσε**, **δῶστε**, **δῶσου**, и една е имперфективна: **δίνε**; три са за единствено число (**δῶσε**, **δῶσου**, **δίνε**) и една е за множествено число (**δῶστε**). В НГЕ в активен залог има само една синтетична имперфективна форма (**δίνε**), а в медиопасивен залог липсват синтетични имперфективни форми¹⁸. Всички останали ‘императивни’ форми съвпадат с форми, характеризирани като индикатив (**δίνετε**) или конюнктив (**να δίνεις**, **(να) μὴ δῶσεις** и пр.¹⁹), или с неминалата перфективна форма (**δοθείτε**, вж. по-долу, 2.2)²⁰.

флексии (**ἐγράψα**, **γράφῃ**ка и пр.). От друга страна, при един по-широк подход за обхвата на наклоненията (аналитични конструкции), горната специфика на индикатива би отпаднала и основа за разграничението става [**±императив**], тъй като императивът има няколко уникални синтетични форми, които не се срещат в парадигмата на другите наклонения.

¹⁴ Хаберланд 2010: 488.

¹⁵ Както отбелязват Томадаки и Марку (2008: 328–329) в сравнителния си морфосемантичен анализ на императивите в НГЕ и в български, морфологичната дефективност в парадигмата на императива в НГЕ е по-голяма отколкото в български и е свързана с глаголният вид, като в НГЕ липсват някои медиопасивни синтетични форми в НСВ. Обяснение за това може да се търси във факта, че формите за НСВ изразяват лична ангажираност на говорещия и това семантично измерение не е съвместимо с когнитивните характеристики на семантиката, изразявана от медиопасивни форми.

¹⁶ Вж. Цангалидис 2009: 140.

¹⁷ Всъщност и при тази форма морфологичната разлика се неутрализира, когато глаголната основа в деятелен залог е с повече от една сричка и не се налага появата на аугмент за поемане на ударението на трета сричка в аорист, срв. **δῶσε** ‘дай’ – **ἔδωκε** ‘даде’ и **μὲντεψε** ‘познай’ (императив, 2. л., ед.ч.) или ‘позна’ (аорист, 3. л., ед.ч.).

¹⁸ Вж. Цангалидис 2009: 140.

¹⁹ Вж. Андриотис 1934: 448. също и Велудис 2017: 407. Велудис (1987: 301–302) смята, че разпространето на конюнктивна върху „императивната“ морфология има свое семантично обяснение, вж. и по-долу, 3.2.

²⁰ Раптис (1996: 403) и Василяки (2003: 8) отбелязват някои морфологични специфики на императивните форми в НГЕ като нулева флексия: **ἄκου**, **σῆκο**, **αὔατα** или измества-

ФОРМИ ЗА ИМПЕРАТИВ

Активен залог

	Положителни		Отрицателни	
	Свършен вид	Несвършен вид	Свършен вид	Несвършен вид
2. л., ед.ч.	δῶσε	δίνε	(να) μη δώσεις	(να) μη δίνεις
2. л., мн.ч.	δώστε	δίνετε	(να) μη δώσετε	(να) μη δίνετε

Медиопасивен залог

	Положителни		Отрицателни	
	Свършен вид	Несвършен вид	Свършен вид	Несвършен вид
2 л., ед.ч.	δῶσου	να δίνεσαι	(να) μη δοθείς	(να) μη δίνεσαι
2. л., мн.ч.	δοθείτε	να δίνεστε	(να) μη δοθείτε	(να) μη δίνεστε

Обръщайки поглед към другия лагер, където ни очаква ‘неиндикаивът’, лесно можем да установим, че ясно морфологично разграничение между индикатив и конюнктив вътре в глаголните форми не се наблюдава. Ако оставим настрана всички форми, маркирани за минало време – имперфект: *έγραφα* ‘пишех, напишех’, аорист: *έγραψα* ‘писах, написах’, перфект / плусквам-перфект / бъдеще предварително: *έχω γράψει* ‘писал съм’ / *είχα γράψει* ‘бях писал’ / *θα έχω γράψει* ‘ще съм писал / написал’, които се считат обикновено за индикативни, но имат и ярки модални употреби, остават две форми, които би трябвало да формират евентуалната морфологично базирана опозиция между индикатив и конюнктив: една неминала имперфективна форма *γράφω*, немаркирана за време (неминало) и немаркирана за вид (НСВ) и една неминала перфективна форма *γράφω*, немаркирана за време (неминало) и маркирана за вид (СВ). И двете форми обаче не съдържат маркиране за наклонение и се използват както в индикатив, така и в конюнктив²¹: формата *γράφω* може да бъде сегашно време на индикатив: *όλοιος θέλει γράφει ό,τι γουστάρει* ‘който желае си пише каквото си иска’, но може да бъде и перфективна конюнктивна форма в комбинация с предглаголен маркер *να*: *παιδιά δεν μπορεί ο καθένας να γράφει ό,τι γουστάρει* ‘хора, не може всеки да пише каквото си иска’; формата *γράφω* пък, характеризирана като зависима, може да бъде индикатив в бъдеще време при комбинация с предглаголен маркер *θα*: *αυτό θα αποφασιστεί αύριο* ‘това ще се реши утре’, но може да бъде и конюнктив с предглаголен маркер *να*: *μένει*

не на определени форми от други, напр. все по-честата употреба в първа група на второ спряжение на формата на -α, т.е. тази за НСВ вместо очакваната в съответните контексти форма за СВ.

²¹ Филипаки-Уорбъргън 1992: 258.

να αποφασιστεί ο προμηθευτής για τη Βόρεια Αμερική ‘остава да се реши [кой ще е] доставчикът за Северна Америка’²².

2.2. Граматичен статус на зависимите форми в НГЕ

Преди да преминем нататък, смятаме, че тук е мястото за един по-подробен анализ на граматичния и семантичен статус на т.нар. зависими форми в НГЕ.

Неминалите перфективни форми като γράψω ‘пиша, напиша’, μιλήσω ‘говоря, заговоря’, αγαλήσω ‘обикна’ и т.н. представляват предмет на дискусии и полемики в новогръцката лингвистика в продължения на десетилетия. Причините за това са както опитите за свързването им със синтетичните форми за конюнктив в старогръцки, които при определени глаголи съвпадат с въпросните новогръцки форми, така и морфологичните, аспектиални, темпорални и модални особености на тези форми, които ги поставят в центъра на интереса около новогръцката глаголна морфология.

Неунифицираното тълкуване на тези форми става ясно от наличието на различни термини за обозначаването им, които или са спекулативни, или очертават само някои страни на сложната им същност.

В традиционната граматика терминът за зависимата форма е ‘аористен конюнктив’ (υποτακτική αορίστου, вж. Дзардзанос 1996а: 300–316). Наименованието се базира на пренасянето на модела за анализ на старогръцки върху новогръцки и не отразява коректно аспектите на зависимата форма: тя със сигурност не е минала (аористна), а и невинаги е конюнктивна²³.

Един по-нов термин е ‘неминала перфективна форма’ (perfective non-past, Макридж 1987: 103, 275, Цангалидис 2000), който обаче Велудис (2017: 116–117) счита за заблуждаващ, тъй като смята, че този термин отчита неминалите характеристики на формата, но не и непрезентните ѝ характеристики.

Третото наименование за тези форми ‘зависима форма’ (dependent form, Холтън, Макридж, Филипаки-Уорбъртън 2012) е възможно най-неутралното, тъй като не сочи нито към определени темпорални, нито към определени модални стойности; формата не се среща самостоятелно, а в конструкции след частиците θα, να, аς – след θα формира бъдеще време, а след να – конюнктив с референция към едно представяно като завършено действие²⁴.

²² Хаберланд 2010: 476 цитира Макридж (1987: 104) който очертава разликата между индикатив и конюнктив в НГЕ по това, че конюнктивът е зависима форма (γράφω). Това определение не е коректно, тъй като, първо, γράψω се използва и в аналитична глаголна конструкция за СВ на бъдеще време, и второ, понеже има и други индикативни форми, които се образуват аналитично, например перфектните (έχω γράψει), които съдържат спомагателен глагол (έχω) и неизменяема глаголна форма, маркирана само за свършен вид, която не се употребява самостоятелно (γράφει).

²³ Вж. и Цангалидис и Валетопулос 1999: 526.

²⁴ Велудис 2017: 117.

Термините, употребявани за т.нар. зависими форми, маркират сами по себе си споменатите по-горе проблеми около тези форми, а именно дали те имат, или нямат самостоятелна употреба в НГЕ и какви са темпоралните и модалните им специфики.

Действително, в старогръцки са налични аористни конюнктивни форми, които се употребяват самостоятелно²⁵. Поне в последните десет века от развитието на гръцкия език обаче неминалите перфективни форми в гръцки, които понякога формално съвпадат с аористните конюнктиви в старогръцки, не се употребяват самостоятелно и причисляването им към самостоятелна парадигма от синхронна гледна точка не е оправдано²⁶. Както отбелязва още Андриотис (1934: 447), в НГЕ наистина се срещат самостоятелни употреби тип $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\epsilon\iota$ *де* $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\epsilon\iota$ ‘пише или не, независимо дали ще пише или не’, но това се забелязва само в колокации с отрицание, което показва устойчивост на съответните фрази, а не свободна употреба²⁷.

Морфологичните особености на форми като $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$, $\mu\acute{\iota}\lambda\eta\sigma\omega$, $\alpha\lambda\alpha\nu\tau\acute{\eta}\sigma\omega$, $\phi\omicron\beta\eta\theta\acute{\omega}$ и пр. дават следната информация: формите са образувани с перфективна основа, следователно са перфективни, и имат флективни морфеми, характерни за неминали глаголни форми. Разглеждани самостоятелно те носят само негативна информация: не са деепричастия, не са причастия и не са форми за императив²⁸. Те обаче не представляват, изолирано взети, някаква глаголна парадигма, тъй като това би означавало допускането, че в НГЕ съществуват синтетични конюнктивни форми, подход, който води след себе си повече теоретични проблеми, отколкото решава²⁹.

Както споменахме, в семантично отношение тези форми имат две проблемни характеристики: темпорална и модална.

Неяснотата около темпоралната им стойност води до крайността в характеризирането им като атемпорални форми³⁰. Тази теза се основава на извест-

²⁵ Андриотис 1934: 445, Цангалидис и Валетопулос 1999: 524.

²⁶ Цангалидис и Валетопулос 1999: 531.

²⁷ Обяснение за тези самостоятелни употреби като особености на литературната реч и конкретно като формулен изказ изтъкват, впрочем, и Цангалидис и Валетопулос (1999: 530–531) в анализа си на засвидетелствани употреби на подобни форми в средновековния гръцки.

²⁸ Цангалидис 2001: 759.

²⁹ Цангалидис (2017: 703–704) поставя някои от проблемите, произтичащи от допускането за наличие на синтетичен конюнктив:

а) защо в старогръцки аористният конюнктив има употреби в главни изречения и изразява желание, а формите тип $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$ не могат самостоятелно да изразяват желание: $*\mu\alpha\varsigma$ $\zeta\eta\sigma\omicron\upsilon\nu$ в смисъл ‘да са ни живи’, така както подобни форми в конюнктив в други езици могат;

б) в НГЕ само $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$ само ли е конюнктив? Ако са и форми като $\gamma\rho\acute{\alpha}\phi\omega$, $\acute{\epsilon}\chi\omega$ $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\epsilon\iota$, предхождани от $\nu\alpha$, $\acute{o}\tau\alpha\nu$, $\gamma\iota\alpha$ $\nu\alpha$ и пр., защо тогава $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$ има ограничения в употребата?

³⁰ Цангалидис (2015: 557–558) отбелязва два възлови анализа на НГЕ, в които се застъпва тезата за атемпоралността на формите тип $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$: Холтън, Макридж, Филипа-

ния факт, че формите γράψω, μιλῆσω, от една страна, поради флексията си нямат със сигурност минала референция, от друга страна обаче, е невъзможна актуалната им употреба:

Τι κάνεις τώρα; *Γράψω. *Μιλῆσω.

Какво правиш сега? *Напиша. *Кажа.

Въпросната семантична особеност се кодира и синтактично чрез невъзможността за комбинирането на зависимите форми с отрицанието δε(ν), което свободно се съчетава с неминали перфективни форми при актуална употреба, срв. *δε γράψω, *δε μιλῆσω и δε γράφω ‘не пиша’, δε μιλάω ‘не говоря’³¹.

Модалната стойност на зависимите форми също остава неизяснена, когато те биват разглеждани като изолирани форми извън комбинирането им с други маркери („частици“, съюзи и пр.). Изолирана сама по себе си, формата γράψω е просто една перфективна неминала форма с неясна функция и употреба. Поставянето пред нея на предглаголните маркери δε(ν) и θα ѝ дава стойност на перфективен футур, а на предглаголните маркери να (μην) я превръщат в компонент на аналитичните свършени конюнктивни форми. Зависимият характер на γράψω е двоен: γράψω се локализира темпорално и модално само в конструкции с предглаголни маркери³² и заема междинна позиция между индикатива и конюнктива.

Обобщавайки особеността на зависимите форми да не се употребяват самостоятелно („not occurring on its own“), Хаберланд (2010: 477) отбелязва следните техни употреби в комбинация с различни предглаголни маркери:

1. След θα (отрицание δε(ν)).
2. В подчинени изречения след εάν (отрицание δε(ν)).
3. В подчинени изречения след ἄμα (отрицание δε(ν)).
4. В главни изречения след ἵσως (отрицание δε(ν))³³.
5. Формулни изрази от типа ἐρθεῖ δεῦ ἐρθεῖ.
6. В подчинени изречения след πρίν (отрицание μὴν, να е опционално).

ки-Уорбъртън 2012 и Клерис и Бабиниотис 2005. Самият Цангалидис в по-ранна своя публикация (2000: 550) отбелязва, че формата γράψω няма темпорално тълкуване без прикрепянето към нея на допълнителен маркер.

³¹ Тази особеност Велудис и Уорбъртън (1984: 154) тълкуват като доказателство за съществуването на отделни наклонения индикатив и конюнктив в НГЕ, вж. по-долу.

³² Вж. и Филипаки-Уорбъртън 1992: 258. Цангалидис (2017: 701) отбелязва, че съвременната гръцка лингвистика и педагогическите кадри, които подготвят учебниците по новогръцки за гръцката образователна система до средно образование, трудно приемат описанието на зависимите форми като участващи и в индикатив, и в конюнктив. Тази инерция може да се обясни както с по-консервативни езикови възгледи, така и с факта, че приемането на двойствения характер на тази форми не дава възможност за представяне пред учениците на опростен модел на езиковите явления в НГЕ.

³³ Вж. и Велудис 2017: 118, бел. 2.

7. Някои прохибитивни главни изречения със СВ или НСВ (отрицание $\mu\eta\nu$ ³⁴).

Употребите 1.–4. се характеризират като индикатив, употреби 6.–7. – като конюнктив, а употреба 5. не се числи към никое от тези две наклонения.

Връщайки се на темпоралните стойности на форми като $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$, си струва отново да напомним един факт, който води до по-ясен прочит на тези форми. Както отбелязахме, флективните им морфеми показват неминала референция. Липсата на актуална употреба обаче ясно показва, че нямат и презентна референция, т.е. не могат да се отнасят до събития, идентифицируеми в настоящето. Всъщност и двете им най-чести употреби с $\theta\alpha$ и с $\nu\alpha$ имат бъдеща референция. Комбинирането с $\theta\alpha$: $\theta\alpha$ *αποφασίσω* *ὅταν* *έλθει* *ἡ* *ώρα* ‘ще реша, когато му дойде времето’ представлява изказване, чиято стойност на истинност не може нито да бъде потвърдена, нито отречена към момента на говорене, тъй като изказването представлява твърдение за завършеност, цялостност на несъстояло се събитие, т.е. събитие, стоящо в някаква степен извън действителния, наблюдаемия свят. От своя страна, комбинациите на зависимите форми с $\nu\alpha$, било в самостоятелна конструкция: $\nu\alpha$ *αποφασίσει* *ὅταν* *έλθει* *ἡ* *ώρα* ‘да реши, когато му дойде времето’, или в подчинено $\nu\alpha$ -изречение: $\theta\acute{\epsilon}\lambda\omega$ $\nu\alpha$ *αποφασίσω* *ὅταν* *έλθει* *ἡ* *ώρα* ‘искам да реша, когато му дойде времето’, също изразяват бъдещи събития, само че бъдещи по друг начин: събития, за които говорещият твърди, че желае, предполага, надява се, насърчава да се случат и пр. в един свят, който може да се превърне в действителен, но не е реалният свят към момента на говорене³⁵. В този смисъл зависимите форми представляват средство за езиково кодиране на бъдещето, било то абсолютно: $\theta\alpha$ *αποφασίσω* ‘ще реша’ – абсолютно бъдеще време, т.е. фиксирана позиция спрямо момента на говорене, установен от дейктичния център ‘сега’ и ‘тук’, или релативно: $\eta\theta\acute{\epsilon}\lambda\epsilon$ / $\theta\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota$ / $\theta\alpha$ *θελήσει* $\nu\alpha$ *αποφασίσει* ‘искаше (в миналото) / иска (в настоящето) / ще иска, ще поиска (в бъдещето) да реши’ (следходност, т.е. релативно бъдеще). Така езиковият анализ показва, че зависимите форми не само не са атемпорални, т.е. времево недефинирани, а са темпорално маркирани с ясно изразена бъдеща референция³⁶.

2.3. Морфологично изразяване на наклоненията в НГЕ

Идвайки пак на темата за средствата за изразяване на индикатив и конюнктив в НГЕ, отбелязваме отново, че самостоятелно анализирани, неми-

³⁴ За употребите под № 7 Хаберланд цитира Джоузеф и Уорбъртън (1987: 180).

³⁵ Вж. Велудис 2017: 115 и по-долу, 5.2.

³⁶ Велудис и Уорбъртън (1984: 160), цитирайки Лайтфут (1979: 285), отбелязват, че между бъдеще време и конюнктив има една ясна разлика и тя е, че само бъдещето време изразява хипотеза (екзистенциално предположение): $\theta\alpha$ *βρέξει* *αύριο* ‘утре ще вали’ (= моята прогноза е, че утре ще вали, предполагам, че утре ще вали’).

налата имперфективна и неминалата перфективна форми не дават особена модална информация извън информацията, кодирана в глаголните им основи, т.е. тази за вид. От примерите в предишната глава става ясно, че очертаването на средствата за изразяване на наклоненията в рамките на „неиндикатива“³⁷ трябва да включва и допълнителни маркери, стоящи извън, по-точно пред глаголната форма. Тези маркери в НГЕ най-често са предглаголните маркери $\theta\alpha$, $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$, наричани модални частици. Според Цангалидис (2009: 141) самостоятелните глаголни форми и перифразите с модални частици и глаголни форми в НГЕ се разпределят по следния начин:

а) свободните глаголни форми и перифразите с $\theta\alpha$ и глаголна форма принадлежат към индикатива;

б) перифразите с $\nu\alpha$ или $\alpha\varsigma$ и глаголна форма принадлежат към конюнктивна.

Основа за отделянето на $\theta\alpha$ от останалите два предглаголни маркера $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ представлява отрицателният маркер $\delta\epsilon(\nu)$, с който тази частица се използва и който съвпада с отрицателния маркер на самостоятелните глаголни форми: $\delta\epsilon$ βλέπω ‘не виждам’ – $\delta\epsilon$ $\theta\alpha$ βλέπω ‘не ще виждам; няма да виждам’³⁷. Отрицателният маркер $\delta\epsilon(\nu)$ стои винаги пред $\theta\alpha$ и не се допуска вмъкване на други думи (клитики) между отрицанието и $\theta\alpha$. Въпросният маркер не се прилага нито към императивни форми (* $\delta\epsilon$ γράψε), нито към неминали перфективни форми, употребени самостоятелно (* $\delta\epsilon$ γράψω), нито към глаголни конструкции с предглаголните маркери $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ (* $\delta\epsilon$ $\nu\alpha$ γράψω). От своя страна, предглаголните маркери $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ се комбинират с отрицателния маркер $\mu\eta(\nu)$. Той заема място между предглаголния маркер и глаголната форма. Отрицателният маркер може да се комбинира също и с форми, които принадлежат и към индикатива ($\mu\eta$ γράφεις), и това се дължи на особеността, че в НГЕ перфективните глаголни форми в конюнктив са по-ясно диференцирани от тези за индикатив, за разлика от имперфективните³⁸.

Въз основа на казаното дотук можем да направим следните изводи:

1. В НГЕ наклонението е комплекс от морфологични, синтактични и семантични характеристики³⁹.

2. В НГЕ единственото наклонение, което притежава уникални синтетични форми, е императивът.

³⁷ Хаберланд (2010: 479) подчертава, че именно заради отрицанието $\delta\epsilon(\nu)$ глаголната конструкция $\theta\alpha$ + глаголна форма се счита за индикатив, а не за конюнктив.

³⁸ Вж. Велудис и Уорбъртън 1984: 153, Цангалидис 2001: 760, Хаберланд 2010: 480. Хаберланд (2010: 477), цитирайки Джоузеф и Уорбъртън 1987, отбелязва, че конюнктивът се среща с $\nu\alpha$ и отрицание $\mu\eta(\nu)$, но понеже $\nu\alpha$ може да липсва, остава решителният критерий за идентификация на конюнктивните форми, базиран на употребата на отрицателния маркер $\mu\eta(\nu)$.

³⁹ Вж. Велудис и Уорбъртън 1984: 166 и Русу и Цангалидис 2010: 539, наред с много други.

3. Освен императив в НГЕ се разграничават още две наклонения – индикатив и конюнктив, като езиковите средства за изразяването на всяко от тях включват не само глаголни думи (синтетични форми), но и предглаголни маркери (модални частици) и отрицателни маркери, предхождащи или следхождащи предглаголния маркер. Индикативът обхваща синтетични форми и аналитични форми със спомагателен глагол или предглаголен маркер $\theta\alpha$ и отрицание $\delta\epsilon\nu$, а конюнктивът – глаголни конструкции с предглаголни маркери $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ и отрицание $\mu\eta(v)$ ⁴⁰. Хаберланд (2010: 478) предлага следната обща схема на глаголните конструкции, изразяващи индикатив и съответно конюнктив:

($\delta\epsilon\nu$) ($\theta\alpha$) (IO clit) (DO clit) V = индикатив
 ($\nu\alpha$) ($\mu\eta\nu$) (IO clit) (DO clit) V = конюнктив
 (IO clit) = кратки форми на притежателните местоимения
 (DO clit) = кратки форми на личните местоимения
 V = спрегната глаголна форма⁴¹.

Тъй като изразяването на различните модалности има аналитичен характер, езиковите средства за изразяването им включват и по-широк набор от конструкции извън комбинациите от предглаголен маркер и глаголна форма⁴².

Аналитичният характер на наклоненията в НГЕ и особено на конюнктива поставя въпроса за обсега на аналитичните форми, които се покриват от този термин⁴³. По-горе анализирахме само глаголни конструкции с предглаголен маркер $\nu\alpha$ и неминала имперфективна или перфективна форма⁴⁴. В НГЕ обаче в подчинени изречения с въпросния маркер и с предглаголните маркери $\theta\alpha$ и $\alpha\varsigma$ се срещат различни по аспектuala и темпорална ориентация форми, принадлежащи към индикатива. Русу и Цангалидис (2010: 537) предлагат таблица, в която описват всички възможни комбинации между модалните частици и глаголните форми. Оформя се един сложен комплекс от двадесет и четири форми, от които само четири са синтетични⁴⁵. Дванайсет от тях се придружават от отрицание $\delta\epsilon(v)$ и са характеризирани като индикатив и дванайсет имат отрицание $\mu\eta(v)$ и са характеризирани като конюнктив:

⁴⁰ Пак там, с. 160.

⁴¹ Съвместната употреба на $\nu\alpha$ и $\theta\alpha$ в рамките на една глаголна конструкция е изключена, вж. Мозер 2007: 219, Цулас 2003: 195, Хаберланд 2010: 479.

⁴² Цангалидис (2009: 139–140) смята за част от езиковите средства за изразяване на модалността и полуспомагателните (според неговия термин) глаголи $\pi\rho\epsilon\lambda\epsilon\iota$, $\mu\iota\tau\omicron\rho\acute{o}$ и $\mu\iota\tau\omicron\rho\epsilon\iota$, вж. по-долу, 5.5.

⁴³ Вж. и Мозер 2007: 213.

⁴⁴ Това са и формите, които Велудис и Уорбъртън (1984: 167) признават за конюнктив, т.е. неиндикативните, неминали форми, предхождани от отрицание $\mu\eta(v)$: $\gamma\rho\acute{\alpha}\phi\omega$, $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\omega$.

⁴⁵ Аналитични, но образувани не с предглаголни маркери, а със спомагателен глагол и неизменяема перфективна форма са и формите за перфект: $\acute{\epsilon}\chi\omega$ $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\epsilon\iota$, плусквамперфект: $\acute{\epsilon}\iota\chi\alpha$ $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\epsilon\iota$ и бъдеще предварително: $\theta\alpha$ $\acute{\epsilon}\chi\omega$ $\gamma\rho\acute{\alpha}\psi\epsilon\iota$.

Прости форми	с <i>θα</i>	с <i>να</i>	с <i>ας</i>
‘сегашно време’	γράφω	θα γράφω	να γράφω
‘зависима форма’	γράφω	θα γράψω	να γράψω
‘имперфект’	έγραφα	θα έγραφα	να έγραφα
‘минала форма’	έγραψα	θα έγραψα	να έγραψα ⁴⁶
‘перфект’	έχω γράψει	θα έχω γράψει	να έχω γράψει
‘плусквамперфект’	είχα γράψει	θα είχα γράψει	να είχα γράψει
	Индикатив: отрицание <i>δεν</i>		Конюнктив: отрицание <i>μην</i>

Подобен списък с аналитични форми с *να* предлага и Мозер (2007: 218), която обаче добавя и аналитични конструкции с *να* и форми, характеризирани от нея като свършен вид на бъдеще време: *μπορεί / ενδέχεται να έρθει* ‘може / вероятно е да дойде’ (в таблицата на Русу и Цангалидис това е комбинация от *να* и зависима форма), за несвършен вид на бъдеще време: *μπορεί ενδέχεται / να έρχεται* ‘може / вероятно е да идва’ (в таблицата на Русу и Цангалидис това е комбинация от *να* и минала имперфективна форма⁴⁷), за плусквамперфект: *μπορεί / ενδέχεται να είχε έρθει* ‘може / вероятно е да е бил дошъл’ и за бъдеще в миналото⁴⁸: *μπορεί / ενδέχεται να έχει γράψει* ‘може / вероятно е да е писал / на-писал’⁴⁹. Употребата на маркера *να* с минали форми има известни особености:

1. Тя се ограничава до глаголни фрази, въвеждани от глаголна форма на групата глаголи (повечето третолични), известни като доксастични: *μπορεί* ‘може’, *ενδέχεται* ‘вероятно е’, *αποκλείεται* ‘изключено е’, *είναι πιθανό* ‘вероятно е’. Малкото пълноформени глаголи се свързват с подобни *να*-изречения само при отрицание: *δε νομίζω να έφυγαν*, *αλλά μπορούμε να ρωτήσουμε* ‘не мисля да са си заминали, но можем да попитаме’⁵⁰.

2. Няма съмнение, че семантиката на тези конструкции (*να* + минала глаголна форма: *να έγραφα* и пр.) е сравнима с форми в други езици за условно или потенциално наклонение⁵¹.

⁴⁶ Велудис (1985: 194) нарича маркираните за минало време форми в *να*-изреченията ‘неподчинено подчинително наклонение’ (*ανυπότακτη υποτακτική*).

⁴⁷ Тези класификационни разлики се дължат на невъзможността за комбиниране в една конструкция на предлаголните маркери *να* и *θα*. Също така, по всяка вероятност Мозер отчита и факта, че „класическите“ конюнктивни форми (*να έρθει*, *να έρχεται*) имат бъдеща референция (вж. по-долу, 3).

⁴⁸ Дефиницията на тази конструкция е на авторката.

⁴⁹ Както отбелязва Цангалидис (2015: 556–557), повечето традиционни граматики и пособия за изучаване на НГЕ трудно възприемат класифицирането като конюнктив на аналитични форми с *να* и минали времена. Така например Триандафилидис (1993: 315) само въвежда термина ‘синтактични наклонения’, без да ги разглежда нататък.

⁵⁰ Примерът и наблюденията са на Мозер (2007: 216), вж. и по-долу, 5.3.

⁵¹ Вж. Цангалидис (2017: 706–707). Авторът цитира и Тирхоф (2010), който предлага подобни аналитични глаголни конструкции да се обозначават с комплексния термин ‘западен кондиционал’.

Така класифицирането на *va*-изреченията с минала глаголна форма поставя теоретична дилема. Изключването на тези конструкции от сферата на конюнктива, както постулира традиционната граматика, която смята, че *va*-изреченията са атемпорални и темпоралната им локация се определя от темпоралната локация на главния глагол⁵², означава поставяне на въпроса за синтетичен характер на конюнктива, теза, която не отговаря на синхронната ситуация в НГЕ, където не се изолират синтетични конюнктивни форми⁵³. Разширяването пък на обсега на гръцкия конюнктив с *va*-изреченията с минала глаголна форма и въобще комбинирането на модалните маркери *θα*, *va* и *ας* с минали глаголни форми пък поставя под съмнение въобще необходимостта от разграничаване на индикатива от конюнктива. Тук ще следваме Мозер (2007) и с оглед на определени семантични различия, които демонстрират ‘чистите’ неминали форми в сравнение с конструкциите, главно с *va*, в които се употребяват, ще приемем един широк подход към конюнктива, като с това название ще обозначаваме всички глаголни форми, предхождани от предглаголен маркер *va* (или *ας*) независимо от темпоралното маркиране на тези глаголни форми⁵⁴. Семантичните параметри на съответните глаголни конструкции ще бъдат предмет на отделен анализ, вж. 5.4.

2.4. Предглаголните маркери в НГЕ

Като предглаголни маркери или модални частици в НГЕ идентифицираме морфемите *θα*, *va* и *ας*. Всяка от тях има синтактични и функционални особености, които я отличават от другите, но и сходства, които допускат разглеждането им под общ знаменател.

Предглаголен маркер θα

Исторически предглаголният маркер *θα* произлиза от сливането на модалния глагол *θέλω* и маркера *va* (< *iva_{сгр}*): *θέλει va*⁵⁵. Отрицателната частица, с която се свързва, е винаги *δε(v)*⁵⁶, като частицата стои пред маркера *θα* и не може да бъде разделяна от него от местоименните клитики за индиректен и директен обект, които задължително следват *θα*: *δε θα του το πω* ‘няма да му го кажа’. Маркерът *θα* се употребява както в глаголни конструкции за индикатив, така и в модално характеризирани конструкции, което дава основание за тълкуването му и като елемент от аналитични глаголни форми, и като модал-

⁵² Вж. Цангалидис 2017: 705–706.

⁵³ Вж. и Цангалидис 2017: 709.

⁵⁴ Вж. Мозер (2007: 222). Според Мозер така се избягва характеризиране на някои от тези форми като *va* + индикатив, а на други като *va* + конюнктив или обозначаването на едни от тях като темпорално маркирани, а други като атемпорални.

⁵⁵ Дзардзанос 1996б: 152–156.

⁵⁶ Вж. Велудис и Уорбъртън 1984: 157.

на частица. Както отбелязва Хаберланд 2010: (481–482), комбинирането му конкретно с неминали имперфективни форми (индикативни според определението на автора) има различни интерпретации:

а) *θα* + неминали имперфективни форми = итеративност в плана на бъдещето, отворена ситуация в плана на бъдещето или дедуктивност:

Κάθε χρόνο *θα έρχεται* η 4η Ιουνίου για να μας θυμίζει από που *ερχόμαστε* και που *θα έπρεπε να πηγαίνουμε*.

Всяка година *ще идва* четвърти юни, за да ни напомня откъде идваме и къде трябва да вървим.

[...] Έξω από το υπουργείο Εξωτερικών, όπου την ίδια ώρα *θα γίνεται* σύσκεψη μεταξύ αρμοδίων [...]

[...] Извън Министерството на външните работи, където в същото време *ще има* съвещание на ресорни държавни представители [...]

*Θα της μιλάει*⁵⁷.

Вероятно ще говори с нея.

б) *θα* + минали имперфективни форми = кондиционал, който може да е контрафактуален, хабитуален или да изразява дедуктивност или предвиждане⁵⁸:

Θα είχε σκοτωθεί.

*Щях да се пребия*⁵⁹.

Έστω και την τελευταία στιγμή θα βρισκόταν λύση στο αδιέξοδο.

Макар и в последния момент, *щеше да се намери* изход от безизходицата.

Κάθε μέρα *θα καθόταν* στο ίδιο καφενείο.

Всеки ден *щеше да седи* в същото кафе.

Λάθος θα κατάλαβα.

Май погрешно съм разбрал.

*Μάντεψε τι θα έλεγα*⁶⁰.

Познай какво щях да кажа.

в) *θα* + неминали перфективни форми = свършен вид на бъдеще време (обикновен футур според определението на автора):

⁵⁷ Примерът е на Хаберланд.

⁵⁸ Хаберланд (2010: 483) отбелязва, че конструкцията от *θα* + имперфект често изразява колебливост: *θα έλεγα* ότι αυτό είναι μάλλον συγκυριακό ‘бих казал, че това е по-скоро конюнктурно’.

⁵⁹ Хаберланд (пак там) твърди, че тук не е възможна употреба на перфективни форми, но в конкретния тип изказване може да се употреби както имперфект, така и плусквамперфект: *έστω και την τελευταία στιγμή θα βρισκόταν λύση στο αδιέξοδο* ‘щеше да се намери изход от задънената улица, макар и в последния момент’ и *εάν υπήρχε πάντως πολιτική βούληση, θα είχε βρεθεί και λύση* ‘ако имаше политическа воля, щеше да се намери и решение’. Подобни примери поставят въпроса за аспектуалните характеристики на плусквамперфекта спрямо безспорния перфективен формант (в примера формата *βρεθεί*), който тези форми съдържат.

⁶⁰ Последните три примера са на Хаберланд.

Ρωσία προς Ερντογάν: «Θα ηττηθείς στη Συρία, θα ανατραπείς και θα διαλυθεί η Τουρκία».

Русия към Ердоган: „Ще загубиш в Сирия, ще те свалят и Турция ще се разпадне“.

Най-общо функциите на *θα* могат да се обобщят така: *θα* е често срещан маркер за индикация на бъдеща ориентация, като има и епистемични или ориентирани към говорещия модални употреби (заповед, желание и пр.)⁶¹.

*Предглаголен маркер *να**

Диахронно *να* представлява развитие на старогръцкия съюз за цел *ἵνα*, който в развитието на гръцкия език претърпява реанализ и започва да функционира като конюнктивен маркер⁶².

Предглаголният маркер *να*, също като *θα*, образува морфемна група, която заема фиксирана позиция и не може да бъде разделяна от други сегменти, но за разлика от *θα* изисква отрицателният маркер да стои в дясна позиция, следват евентуалните местоименни клитики за индиректен и директен обект и глаголната форма: *να μὴν τοῦ το λέις* ‘да не му го кажеш’⁶³.

Синтактичните и функционални особености на *να*, както отбелязахме и по-горе, са предмет на спорове и варират от пълно отрицание на функцията на *να* като маркер за конюнктив и причисляването му към съюзите, въвеждащи допълнителни изречения⁶⁴, до считането му за част от глаголен префикс.

В НГЕ има достатъчно езикови доказателства, които подкрепят тясната морфофонологична връзка между маркера *να* и глаголната форма. Както отбелязват Уорбъртън и Спиропулос (2000: 575), след диахронното си понижаване от съюз, т.е. самостояйна, макар и граматична дума, в маркер за конюнктив, *να* придобива характеристики на глаголен префикс, т.е. не представлява съюз, въвеждащ определен тип изречение, а морфологичен елемент, въвеждащ самата глаголна форма⁶⁵. Третирането на *να* като маркер за конюнктив, тясно обвързан с глаголната форма, има аргументи от фонологично, морфологично и синтактично естество⁶⁶.

а) фонологичните аргументи са свързани с факта, че маркерът *να* няма самостоятелно ударение и така статусът му на самостояйна дума може да се оспорва на супрасегментна основа. Маркерът *να* образува фонологична дума

⁶¹ Вж. Цангалидис 2009: 142.

⁶² Вж. Уорбъртън и Спиропулос 2000: 573.

⁶³ Вж. Цангалидис 2009: 155–158.

⁶⁴ Вж. например Андриотис 1934: 449, който твърди, че *να* не е маркер за конюнктив, както не са маркери за конюнктив *ας* ‘нека’, *αν* ‘ако’, *σαν* ‘сякаш; когато’, *όταν* ‘когато’, *αφού* ‘след като’ и други граматични думи, и Цулас (2003: 192), който застъпва становището, че *να* не е модална частица, а съюз.

⁶⁵ Вж. Уорбъртън и Велудис 1984: 165.

⁶⁶ Вж. Филипаки-Уорбъртън 1992: 257–258.

с глаголната форма и може да бъде отделян от нея само от определен тип морфеми⁶⁷;

б) фонологичната несамостоятелност на *να* има и морфологични, и синтактични измерения. Както отбелязват Уорбъртън и Велудис (1984: 150–152), маркерът *να* невинаги служи за въвеждане на определен тип изречения, т.е. не е „медиатор“ между главен глагол и глагол от подчинено изречение, а има и употреби, в които стои плътно пред глаголната форма подобно на префикс, например при изразяване на интензивно желание, заповед и пр.: *να φύγεις* ‘тръгвай си’. Също така, само *να*, за разлика от съюзите *ὅτι* ‘че’ / *πώς* ‘че’ и *που* ‘че’, въвеждащи допълнителни изречения, може да се употребява в изречения с относителни или въпросителни елементи: *ξέρω ποιον να φέρω* ‘знам кого да докарам’. Особеност на *να* е и, че при фокусиране на дадена група от изречението, само този маркер стои пред глаголната форма и не се отделя от нея: *θέλω η Μαρία να φύγει* ‘искам Мария да си тръгне’, докато съюзите *ὅτι* / *πώς* и *που*, въвеждащи допълнителни изречения, не демонстрират подобно поведение: **θέλω η Μαρία ὅτι θα φύγει*.

Дефинирането на *να* като морфологичен елемент, представляващ особен вид флексия⁶⁸, има и проблемни страни. Първо, флективните морфеми в НГЕ са елемент, реализиран в края на думата (вдясно от основата и евентуални деривационни морфеми), а не в началото на думата (вляво от основата и евентуални префикси). Другият контрааргумент представлява наблюдението, че макар и на фиксирана позиция спрямо глаголната форма, *να* не може да съхрани тази позиция, когато се налага употребата на отрицателен маркер, и пропуска между себе си първо отрицателния маркер, а след това и евентуалните местоименни клитики за индиректен и директен обект. По тези причини предпочитаме разглеждането на маркера *να* като особен вид префикс с формообразуваща, а не словообразуваща функция. Един такъв подход дава основание за разглеждането на новогръцката глаголна морфология като едно иновативно поле в НГЕ, където се развива аглутинативна по своя вид морфология⁶⁹.

В синтактичен план предглаголният маркер *να* се среща в следните обкръжения, във всяко от които той запазва базисните си функционални свойства⁷⁰:

а) *να* + глаголна форма: *να έρθεις* ‘да дойдеш’;

б) глаголна форма + *να* + глаголна форма: *μπορείς να φύγεις* ‘можеш да си вървиш’;

в) други маркери + *να* + глаголна форма: *ὁποιος να* ‘който и да е’, *χωρίς να το θέλω* ‘без да го искам’, *για να έρθει* ‘за да дойде’.

Инвариантната семантика на конструкции тип *να* + глаголна форма е изразяване на събития, които не са част от реалния свят – *να* функционира като

⁶⁷ Вж. Филипаки-Уорбъртън 1992: 266 и Цангалидис 2009: 155–157, наред с други.

⁶⁸ Вж. например Филипаки-Уорбъртън 1992: 260–264 и Русу 1999: 169.

⁶⁹ Вж. Хаберланд 2010: 478.

⁷⁰ Делверуди, Цамаду, Васибеки 1994: 185.

дейктичен елемент, който маркира липсата на темпорален и локален контакт между описваното действие и момента на говорене, т.е. реалния свят на говорещия с неговия дейктичен център, оформен от дейктичните пилони ‘тук’ и ‘сега’⁷¹. В изказването *να έρθεις* ‘да дойдеш’ (*να* + глаголна форма) се изразява желание, т.е. препраща се към бъдеща реализация на съответното действие. В *ο Γιάννης ξέρει να κολυμπά* ‘Янис знае да плува’ (глаголна форма + *να* + глаголна форма) се съдържа твърдение за една потенциално реализируема способност на субекта, но не и твърдение за събитие от реалния свят, случило се или случващо се към момента на говорене⁷². Докато например изказването *ο Γιάννης ξέρει ότι κολυμπά* ‘Янис знае, че плува’, където се употребява съюз *ότι* ‘че’, има ясна референция за случващото се едновременно с момента на говорене действие. При по-специфичните реализации на *να* от типа *όποιος να ‘ναι, χωρίς να το θέλω, για να έρθει* (други маркери + *να* + глаголна форма) също няма твърдение за събитие от реалния свят⁷³. Както отбелязва Хаберланд обаче (2010: 487, вж. и по-долу, 4), обвързването на употребите на *να* с нереалното, с действия и събития, които не са част от действителния свят, не е напълно коректно, тъй като *να* се употребява и в изказвания, изразяващи състояния, действия и събития от реалния свят.

Въпреки тясната обвързаност на *να* с глаголната форма, в НГЕ съществуват изказвания, в които този предглаголен маркер се явява опционално, като наличието или отсъствието му има съответни семантични параметри. Велудис (1987) анализира конкретно изказвания от типа *μη φύγεις* със запovedно, пожелателно и пр. значение и подчертава, че като маркер за липса на непосредственост в желанието за реализиране на описваното събитие⁷⁴ *να* може да липсва, когато в изказването се реализира непосредственост. Този семантичен компонент на непосредственост е ярко изразен, когато в едно лице съвпаднат потенциалният извършител на действието, маркиран във второто лице на глаголната форма, и слушателят: *μη φύγεις* ‘недей да отиваш’. Когато непосредственост за реализация на действието отсъства, например при първо лице или трето лице, тогава *να* задължително заема своето място на дейктичен елемент, препращащ към по-отдалечен в бъдещето темпорален план, срв. *να μη φύγω* ‘да не ида’ – **μη φύγω* (първо лице), *να μη φύγει* ‘нека да не ходи’, ‘да не ходи’ – **μη φύγει*.

⁷¹ Вж. Уорбъртън и Велудис 1984: 165 и най-вече Велудис 1987: 298.

⁷² Примерът е на Уорбъртън и Велудис (1984: 153).

⁷³ Вероятно на тази функция на *να* да препраща към събития не от реалния свят се дължи и липсата на самостоятелна темпорална ориентация, характерна за глаголните форми, въведени с този маркер – вж. Уорбъртън и Велудис 1984: 153, 154, Велудис 1985: 183 и по-долу, 5.3.

⁷⁴ Сполучливо Павлиду (1981: 259) определя *να* като маркер за дистанциране на говорещия от пропозиционалното съдържание.

Предглаголен маркер *ας*

Предглаголният маркер *ας* исторически произхожда от глаголната форма *ἄφεζ* ‘остави’. Счита се, заедно с *να*, за конюнктивен маркер⁷⁵. Обикновено се използва със следните значения:

а) насърчение:

Ας μου βρει κάποιος δήλωση ενάντια στους υπουργούς.

Нека ми намери някой изявление срещу министрите.

б) съгласие:

Η Ελεονόρα ας πάρει ό,τι άλλο θέλει.

Елеонора нека вземе каквото друго иска.

в) безразличие:

Ας πάει όπου θέλει.

Да ходи, където иска.

г) позволение или противопоставяне:

Ας ψάξει αλλού.

Нека търси на друго място.

д) желание / нежелание (в комбинация с *μη*):

Ας μη μας πιάσει κόκκινο.

*Дано не ни хване червен светофар*⁷⁶.

Подобно на синтетичните императивни форми, глаголните форми, съпровождани от *ας*, се срещат само в главни изречения⁷⁷, като в определен контекст, например в първо и трето лице, те могат да заместват аналитични глаголни конструкции с *να* с императивно значение: *να βρει μια καλύτερη δικαιολογία* ‘да намери по-добро оправдание’ – *ας βρει μια καλύτερη δικαιολογία* *ας βρει* ‘нека намери по-добро оправдание’⁷⁸.

Въз основа на казаното дотук за трите предглаголни маркера *θα*, *να* и *ας* възможно ли е те да бъдат анализирани единно? Както видяхме, тези модални маркери имат важни разлики помежду си: а) различен произход: два от тях произхождат от глаголни форми или конструкции (*θα*, *ας*), а един – от съюз, б) различен отрицателен маркер – два от тях се свързват с отрицание *μη(ν)* – *να*, *ας*, а *θα* се свързва с отрицание *δεν*; в) различна семантика – два от тях имат

⁷⁵ Както вече споменахме, Андриотис (1934: 449) отрича подобна функция на *ας*. Велудис и Уорбъртън (1984: 155–156) аргументират становището си, че *να* и *ας* са конюнктивни маркери с анализ на отрицателното изказване *μη γράφεις εκεί* ‘не пиши там’, чието положително съответствие е *να γράφεις εκεί* ‘пиши там’, а не изказване без предглаголен маркер *γράφεις εκεί* ‘пишеш там’.

⁷⁶ Вж. Дзардзанос 1996б: 135–137, Карандзола 1995 и Хаберланд 2010: 484–485, наред с други.

⁷⁷ Вж. Уорбъртън и Велудис 1984: 149.

⁷⁸ Хаберланд 2010: 483–484.

само модални употреби ($\nu\alpha$, $\alpha\varsigma$), докато един от тях – $\theta\alpha$, има както модални, така и темпорални употреби като съставна част от аналитичните форми за бъдеще време⁷⁹. Опирайки се на анализ на синтактичните и функционални особености на трите маркера, базирани на общо десет групи критерии, които и трите частици покриват, Цангалидис (2001) предлага единен анализ на $\nu\alpha$, $\alpha\varsigma$, и $\theta\alpha$, основан на способността им да изразяват модалност⁸⁰. В семантичен план инвариантната семантика на глаголните конструкции с тези предглаголни маркери включва референция към събития, състояния и действия, които не са част от действителния свят, от реалността към момента на говорене, и препращат, с всичките си контекстуално обусловени специфични употреби, формиращи различни по модалност изказвания, към бъдещи (или следващи) събития, състояния и действия.

2.5. Отрицателните маркери $\delta\epsilon(\nu)$ и $\mu\eta(\nu)$

Отрицателният маркер $\delta\epsilon(\nu)$ не се комбинира с маркерите $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$, а само със спрегнати глаголни форми с изключение на синтетични императивни форми, евентуално предхождани от маркера $\theta\alpha$. От своя страна, отрицателният маркер $\mu\eta(\nu)$ се комбинира с всякакви глаголни форми, с маркерите $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ и единствените му синтактични ограничения са невъзможността за комбиниране с $\theta\alpha$ или със синтетични императивни форми⁸¹. Глаголните форми, аналитични и синтетични, които се съпровождат от отрицание $\delta\epsilon(\nu)$, се класифицират като индикативни, а тези с отрицание $\mu\eta(\nu)$ се класифицират като конюнкативни. $\Delta\epsilon(\nu)$ представлява маркер за съждение, а $\mu\eta(\nu)$ – маркер за желание⁸².

Множеството разнообразни конструкции, в които $\mu\eta(\nu)$ се употребява, говорят по-скоро за един полифункционален маркер, който има различни употреби – на отрицателен маркер: $\mu\eta$ βλέπεις ‘не гледай’, на лексикално отрицание: $\mu\eta$ καπνιστής ‘непушач’, като съюз при *verba timendi*: φοβάται $\mu\eta$ χαλάσει το σώμα της ‘страхува се да не развали тялото си’ и др.⁸³

Анализът на обхвата на употребите на тези два отрицателни маркера води Клиди (1999: 161) до хипотезата, че частиците $\delta\epsilon(\nu)$ и $\mu\eta(\nu)$ не са само марке-

⁷⁹ И тук единодушие по функциите на трите маркера не съществува. Така например Клерис и Бабиниотис (2005: 476) смятат, че и трите частици са модални, а Холтън, Макридж и Филипаки-Уорбъртън (Холтън, Макридж, Филипаки-Уорбъртън 2012: 290) считат $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ за модални маркери, а $\theta\alpha$ – за темпорален маркер.

⁸⁰ Важна особеност, демонстрираща широкия обхват от семантични стойности, изразявани с тези маркери, е фактът, че и трите маркера се свързват с всички видове глаголни форми (без императивни) – при това маркирани за всякакъв вид, време и залог, във всички лица и числа, вж. Цангалидис 2009: 142.

⁸¹ Велудис и Уорбъртън 1984: 152–153.

⁸² Вж. Русу 2015: 490, която цитира Велудис (Βελούδης, Γ. Η άρνηση. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2005).

⁸³ Вж. Русу 2015.

ри за отрицание, а и за модалност, като $\delta\epsilon(v)$ маркира епистемична модалност, а $\mu\eta(v)$ – деонтична модалност⁸⁴.

3. Инвариантна семантика и по-важни употреби на наклоненията в НГЕ

Определянето на броя на наклоненията в НГЕ и извличането на тяхната инвариантна семантика е сложна задача, тъй като различните автори прилагат различни критерии. Когато критериите са морфологични и морфосинтактични, тогава опозицията в НГЕ е между императив и неимператив $\gamma\rho\acute{\alpha}\phi\epsilon\iota\varsigma$: $\gamma\rho\acute{\alpha}\phi\epsilon\iota\varsigma$, като неимперативът допълнително се разделя на индикатив и конюнктив: $\gamma\rho\acute{\alpha}\phi\epsilon\iota\varsigma$: $\nu\alpha \gamma\rho\acute{\alpha}\phi\epsilon\iota\varsigma$. Когато пък се приложат семантични критерии, тогава изпъква една основна опозиция между индикатив и неиндикатив, като неиндикативът се разделя на конюнктив и императив⁸⁵. При прилагането на различните видове критерии (морфосинтактични или семантични) индикативът и императивът се характеризират или положително – при семантични и морфосинтактични критерии съответно, или отрицателно – при морфосинтактични и семантични критерии съответно, а конюнктивът винаги се характеризира отрицателно – при морфосинтактични критерии като неимператив, а при семантични критерии – като неиндикатив. Наличието на комбинации от модалните маркери $\theta\alpha$, $\nu\alpha$ и $\alpha\varsigma$ с всякакви глаголни форми (без императивни) допълнително затруднява дефинирането на една постоянна семантика, тъй като прилагането на широко разбиране за наклоненията означава признаване за наклонения и на тези конструкции и така броят на наклоненията в НГЕ би нараснал прекомерно.

3.1. Индикатив

Индикативът честотно е най-употребяваното наклонение в НГЕ. Базисната семантика на индикатива в НГЕ при липса на предглаголен маркер $\theta\alpha$ е изразяването на събития, за които говорещият твърди, че са част от действителния свят и истинността им може да бъде установена. Тези събития може да са разположени в плана на миналото или на настоящето⁸⁶:

Καταστράφηκε όλη η καλοκαιρινή παραγωγή.

Унищожена е цялата лятна продукция.

Με την πολιτική που ακολουθείται καταστρέφεται όλη η οικονομία της Ελλάδας.

С политиката, която се следва, се унищожава цялата икономика на Гърция.

⁸⁴ Клиди 1999: 164.

⁸⁵ Вж. Уорбъргтън и Спиропулос 2000: 575 и Цангалидис 2017: 706.

⁸⁶ Вж. Якову 1997: 227 и Хаберланд 2010: 481.

Индикативът се среща в главни и подчинени изречения, позитивни или негативни, като по семантични причини аспектиални опозиции могат да се реализират само от миналите форми, докато в плана на настоящето е допустима употреба само на имперфективни форми⁸⁷:

В плана на миналото:

Η δεύτερη [κάμερα] τους *έγραφε* την *ώρα* που τραγουδούσαν.

Втората камера ги записваше, докато пееха.

Η *κάμερα έγραψε* το «άνοιγμα» του συζερί στην παραλλακή.

Камерата *записа* разбиването на узериата на крайбрежната улица.

В плана на настоящето:

Μακριά οι λουλουδοκλέφτες, *η* *κάμερα γράφει*!

Далече, крадци на цветя, камерата *записва*!

Интерпретацията на глаголни форми, комбинирани с предглаголния маркер *θα*, е по-сложна. Както отбелязахме по-горе (вж. 2.4), употребата на *θα* с неминали имперфективни и перфективни форми е най-разпространеният начин в НГЕ за изразяване на бъдеща референция:

Λογικά μετά από αυτό *η* *κάμερα* *θα γράφει* κανονικά.

Логично след това камерата *ще записва* нормално.

Η *κάμερα* *θα γράψει* αυτό που *πρέπει*;

Камерата *ще запише* ли това, което трябва?

При изразяването на бъдеще време инвариантната семантика на индикатива да изразява събития, за които се твърди, че са част от действителния свят и са верифицируеми по отношение на истинността си, избледнява, тъй като планът на бъдещето не е наблюдаем от гледна точка на момента на говорене, не е подвластен на говорещия и представлява една прогноза (спекулация, желание и пр.) за случването на определени състояния, действия или събития.

Останалите значения на глаголните конструкции с *θα* се отдалечават още повече от индикативната семантика. Така например *θα* може да се комбинира с минали перфективни и неминали имперфективни форми за изразяване на епистемичност (изразяване на вероятност):

Κάτι άλλο *θα* σοφίστηκε – ποιος *ξέρει*; *Θα βρήκε* (минала перфективна форма) άλλο τρόπο να *πιέσει* τον πατέρα της να *συναϊέσει*.

Нещо друго е измислила – кой знае. *Ще да е намерила* друг начин да убеди баща си да се съгласи.

Опότε, *μάλλον* *θα κάθεται* (неминала имперфективна форма) *тώρα* στη δουλειά και *θα* *οικτίρει* τον *εαυτό* του που *έχει* μια τόσο *παράλογη* *γυναίκα*⁸⁸.

⁸⁷ Вж. Хаберланд 2010: 480.

⁸⁸ Конструкциите с *θα* и неминали форми при изразяване на вероятност съвпадат формално с имперфективните и перфективните форми на бъдеще време: *θα κάθεται* 'вероятно седи' и 'ще седи'.

Така че *вероятно* сега *седи* на работата и *окайва* самия себе си за това, че има толкова неразумна жена.

Комбинирането пък на *θα* с минали имперфективни форми е основният начин за изразяване на кондиционал:

Χωρίς εμένα σίγουρα *θα έπραττε αλλιώς*.

Без мен сигурно *щеше да действа* другояче.

Но и тук е възможно конструкцията да има епистемично значение за изразяване на вероятност⁸⁹:

Αν ο ένας από τους δύο «νομάτους» ήταν πατριώτης, χωρικός στην υπηρεσία της δημαρχίας, αυτό σήμαινε ότι θα θεωρούσε μάλλον αγγαρεία το κυνήγημα, το οποίο του είχαν επιβάλει [...].

Ако един от двамата „чиляци“ беше съселянин, жител на селото на служба в кметството, това значеше, че *ще да е счел* преследването, което му бяха възложили, по-скоро за ангария. (Παλαδιαμάντης, Α. Η Φόνισσα).

3.2. Конюнктив

Както отбелязва Цангалидис (2017: 705), в НГЕ е трудно установяването на фиксирано съдържание на формите за конюнктив, като обикновено те се интерпретират като изразяващи модалности, които не са предвидими във всички случаи. Все пак базисното семантично разграничение между индикатива и конюнктива се очертава въз основата на принадлежността на изразяваните състояния, действия и събития към действителния свят. Инвариантната семантика на конюнктива е в изразяването на предикативни отношения, които не представляват част от реалния свят, не са наблюдаеми за говорещия и не подлежат на верификация. Конюнктивът е особен дейктичен инструмент за отдалечаване на събитията от действителния свят, за особен вид темпорално-локална организация, при която говорещият съзнателно премества в бъдещето или най-общо в плана на следходност изразяваните състояния, действия и събития⁹⁰:

«*Να τσακιστεί να κατεβάσει το τρέιλερ τώρα!*» (бъдеще)

„Краката *да си чути* и още сега *да свали* от интернет трейлъра! “

[...] *Θέλησε να πάει να ζητήσει τον λόγο για όσα του αλέδιδαν* [...] (следходност)

Поиска *да отиде да потърси обяснение* за това, което му приписваха.

Всички останали значения на конюнктива (нареждане, молба, увещание, недоумение, пожелание) произтичат от това основно значение и са негови семантични варианти⁹¹.

⁸⁹ Вж. и Хаберланд 2010: 482.

⁹⁰ Велудис 1987: 301, вж. и Рапгис 1996: 407.

⁹¹ Пак там.

Темпорално-локалното препращане в бъдещето на изразяваните чрез конюнктив действия, събития и състояния имплицира, че конструкциите с *va* не могат да изразяват стабилност, постоянност или даденост на предикативното отношение. Така Уорбъртън и Велудис (1984: 162) обясняват редица „неортодоксални“ употреби на *va*-конструкциите, например с условно значение от типа: *va ton deis*, *va ton luptheis* ‘ако го видиш, ще го съжалиш’, където реализируемостта на описваното действие е отворена за всички възможни светове (= ‘който и когато да го види’), но не е част от действителния свят: изказването не твърди, че субектът е бил видян и е предизвикал съжаление или че в момента го гледат и предизвиква съжаление⁹².

Конюнктивът в НГЕ има по-ограничена употреба от индикатива, но за сметка на това се употребява за изразяването на много по-богат набор от семантични отношения⁹³. Среща се както в главни, така и в подчинени изречения, като разграничаването на тези употреби е нужно по семантични и синтактични причини: някои значения в главни изречения не се реализират в подчинени изречения, а от своя страна, употребите в подчинени изречения често са в пряка зависимост от морфосинтактичните и семантични особености на главния глагол, с който е въведено *va*-изречението.

*Употреби на конюнктива в главни изречения*⁹⁴

Тези употреби характеризират изказвания за неверифицируеми събития, които не са част от действителния свят (*modus irrealis*). Сред тях се различават:

1. Команди и насярчения

В тези случаи се използва императив, но поради невъзможността за комбинирането на синтетичните императивни форми с отрицание се употребява конюнктив: *μη τους λυτάσαι* ‘не ги съжалявай’.

2. Желания и проклетия (= оптатив)

Често се въвеждат с междуметия: *μακάρι* ‘дано’, *μωρέ* ‘море’, *βρε* ‘бре’ и др. Изпълними пожелания се изразяват с неминали форми: *μακάρι va γίνεи καλά* ‘дано да се оправи’, а неизпълними – с *va* и минали имперфективни форми, дори при референция към минало, настояще или бъдеще: *ας μου το έλεγες* ‘де да ми го беше казал’.

⁹² Велудис (1987: 301) обяснява с тази черта на конюнктива да реферира към недействителни предикативни отношения факта, че диахронно това наклонение се разпростира и „поглъща“ останалите две наклонения с подобна семантика: при императива експанзията е частична, тъй като това наклонение „отбива“ атаките с последните си четири останали синтетични форми, а при оптатива това поглъщане е цялостно. Така в диахронията на гръцкия език голямата опозиция действителност : недействителност е станала поле за борба основно между индикатива и конюнктива.

⁹³ Хаберланд 2010: 483.

⁹⁴ При представянето на употребите на конюнктива в главни изречения се придържахме към Хаберланд (2010: 483–488), оттам черпим и съответните примери.

3. Разрешение или безразличие

За изразяване на тези модалности се използва конструкция с предглаголен маркер *ας*: *ας μας ακούει* ‘нека ни слуша’.

Уорбъртън и Велудис (1984: 157) отбелязват, че самостоятелните *να*-изречения за изразяване например на желание не се отличават от подчинените *να*-изречения, въведени със съответен модален глагол, тъй като конюнктивът в главни изречения изразява именно отношението на говорещия към когнитивното съдържание на изречението. Така единствената разлика между *να κολυμπήσουν όλοι* ‘да плуват всички’ и *θέλω να κολυμπήσουν όλοι* ‘искам да плуват всички’ е в това, че само във второто изказване изрично е заявено отношението на говорещия (желание)⁹⁵.

4. Възкличания

Възкличанията са ярък пример за състояния, действия и събития, които не са от реалния свят⁹⁶: *τόσες μέρες και να μην το σκέφτηκα!* ‘толкова дни и *да не си го помислих!*’.

5. Нерешителни въпроси

Този тип употреби на конюнктив в главни изречения се свързва с изразяването на учтивост. Цитираният от Хаберланд пример (2010: 485): *να ρωτήσω κάτι* ‘(може ли) да попитам нещо’ може да се тълкува обаче не само като израз на нерешителност, но и като искане на позволение.

Делверуди, Цамаду и Васибеки (Делверуди, Цамаду, Васибеки 1994: 189–191) предпочитат да диференцират допълнително употребите на *να* в главни изречения, като ги поделят на класически модални (вътрешносубектни релации) и на изразяващи вътрешни съждения (*inter-statement relations*).

Модалните изказвания изразяват например воля: *να σε βλέπουμε συχνότερα* ‘(искаме) да те виждаме по-често’, заповед: *να μη μιλήσεις* ‘да не си продумал, да не си посмял да говориш’ или желание: *Γιατί, ρε, παιδί μου, δε μιλήσες; Να μιλάγες!* ‘Защо, мили, не каза нещо? Да беше казал!’ или индиректно предположение или морален натиск: *να πήγαίνες μια στιγμή να δεις το παιδί* ‘да беше отишъл [поне] за момент да видиш детето’, *Έγραψες την ανακοίνωση; Να της έριχνα μια ματιά, μωρέ!* ‘Написа си статията ли? Абе, поне *да ѝ бях хвърлил един поглед!*’.

Изказванията за вътрешно съждение изразяват:

а) дискурсна анафора, реторични въпроси: *Κι εμείς οι άλλοι δε λέμε τίποτα. Τι να πούμε...* ‘А ние останалите не казваме нищо. То и какво *да кажем...*’;

⁹⁵ Липсата обаче на модален глагол, въвеждащ подчинено *να*-изречение, може да доведе до алтернативни тълкувания на изказването, които могат да бъдат наложени от супrasegmentни и прагматически фактори: *να κολυμπήσουν όλοι* може да изразява и заповед, и безразличие и пр. В този смисъл модалните глаголи и изрази стабилизират едно или друго потенциално значение на конюнктива.

⁹⁶ Хаберланд 2010: 485.

б) отстъпление или хипотетична стойност: *Να γυρίσει σπίτι ο πατέρας και θα σε φτιάξει αυτός* ‘Да се върне въщи баща ти и ще те оправи той.’

в) удивление, възмущение и т.н. (‘репрезентирано събитие’ според термина на авторите): *Εκεί να δεις σπίτι!* ‘А там да видиш (каква) къща!’

Употреби на конюнктива в подчинени изречения

Употребите на конюнктива в подчинени изречения са обусловени от много фактори: морфосинтактичните и семантични характеристики на главния глагол, семантиката на въвеждащия *να*-изречението компонент (съюз, въпросително местоимение, адвербиал и пр.), както и морфосинтактичните и семантични характеристики на глагола в *να*-изречението. Тези употреби подробно са анализирани от Макридж (1987: 274–306). Повечето от тях поддържат базисната семантика на конюнктива, т.е. наклонение, което реферира към действия, събития и състояния, които не са част от действителния свят⁹⁷.

Интерес тук представляват семантичните типове глаголи в НГЕ, които управляват *να*-изречения. Подобна класификация предлагат Делверуди, Цамаду и Василаки, които поделят *να*-изреченията на две големи групи: изразяващи очакване и изразяващи локализация.

А. Очакване

Тази група глаголи изразяват най-общо връзка, поглед към полето на едно друго действие (обозначено по-долу с I). Съответните глаголи имат следната семантика:

1. Поглед към I (субектът иска да навлезе в I):

а) глаголи за воля, желание, пожелание: *θέλω* ‘искам’, *εύχομαι* ‘пожелавам’, *προτιμώ* ‘предпочитам’, *ονειρεύομαι* ‘мечтая’, *αποφασίζω* ‘решавам’, *λέω* ‘казвам’, *μου* ‘рухεται’ ‘иде ми’, *σκέφτομαι* ‘мисля’, *σκοπεύω* ‘възнамерявам’;

б) глаголи за намерение за действие: *προσπαθώ* ‘опитвам се’, *τολμώ* ‘дръзвам’, *κάνω να* ‘понечвам’, *φροντίζω* ‘грижа се’;

в) глаголи, означаващи, че погледът към полето на другото действие взема предвид времето за реализация на действието: *προλαβαίνω* ‘успявам’, *προφταίνω* ‘успявам, стигам’, *βιάζομαι* ‘бързам’, *αργώ* ‘закъснявам’;

г) глаголи, изразяващи необходимо условие за успешно достигане на полето на другото действие: *αρκεί* ‘стига (да)’, *φτάνει* ‘стига (да)’;

д) глаголи за интересубектна релация (ред, предположение, позволение, искане, съвет): *ειδοποιώ* ‘уведомявам’, *προτείνω* ‘предлагам’, *συμβουλεύω* ‘съветвам’, *βάζω κάποιον (να)* ‘карам някого (да)’, *διατάζω* ‘разпореждам, запоявдам’, *επιτρέπω* ‘позволявам’;

е) глаголи с деонтична семантика (= има само един начин за достигане на полето на другото действие): *πρέπει* ‘трябва’, *οφείλω* ‘длъжен съм’, *χρειάζεται* ‘необходимо е’, *αναγκάζομαι* ‘принуден съм’, *έχω να* ‘трябва да’;

⁹⁷ Вж. Хаберланд 2010: 486.

ж) глаголи с перформативна семантика: *δέχομαι* ‘приемам’, *ορκίζομαι* ‘заключавам се’, *συμφωνώ* ‘съгласявам се’.

2. Погледът към полето на другия глагол не е възможен или е недостъпен за субекта (изразяване на заповед): *απαγορεύω* ‘забранявам’, *αποκλείεται* ‘изключено е’;

3. Погледът към полето на другия глагол се проваля: *αλέτηχα* ‘провалих се, не успях’, *ξεχνώ* ‘забравям’.

Б. Локализации

1. Темпорални локализации – тук са включени фазови глаголи като *αρχίζω* ‘започвам’, *εξακολουθώ* ‘продължавам’, *σταματώ* ‘спирам’. В зависимост от отношението към трите фази на действието – начална, протичане и край, се дефинират пет случая:

а) лявата граница (началото на състоянието или действието) още не е достигната: *ετοιμάζομαι* ‘приготвям се’, *κάθομαι (να)* ‘изчаквам (да)’, *πάω (να)* ‘възнамерявам (да)’;

б) действието току-що е започнало: *αρχίζω* ‘започвам’, *πιάνω* ‘започвам’, *πάει (να)* ‘наближава, скоро ще’, *βάζω κάτι να* ‘слагам нещо (да)’, *βάλθηκα να* ‘полагам усилия (да)’;

в) няма промяна на състоянието (действието или състоянието протичат): *εξακολουθώ* ‘продължавам’, *συνεχίζω* ‘продължавам’, *μένω* ‘настоявам, продължавам’, *απομένω* ‘настоявам, продължавам’, *επιμένω* ‘настоявам’, *αφήνω κ. να* ‘оставям някого (да)’, *εγκатаλείπω κ.* ‘изоставям някого / нещо (да)’;

г) действието или състоянието скоро ще приключи: *κοντεύω* ‘скоро ще направя нещо’ (*κοντεύει να τελειώσει ο Φεβρουάριος* ‘февруари скоро ще свърши’), *τελειώνω* ‘приключвам’, *σταματώ* ‘спирам’, *παύω* ‘преставам’;

д) действието или събитието е достигнало върхна точка; глаголите от тази група представляват коментар или оповестяване на приключването на действието или състоянието: *κατάφερα* ‘успях (да)’, *πέτυχα* ‘успях (да)’, *ευτύχησα* ‘имах щастие (да)’, *μαρτύρησα* ‘измъчих се (да)’, *δεινολάθησα* ‘измъчих се (да)’, *είδα κι έπαθα* ‘измъчих се (да)’, *βασανίστηκα* ‘измъчих се (да)’, *παιδεύτηκα* ‘измъчих се (да)’, *κατάντησα* ‘стигнах дотам (да)’, *αξιώθηκα* ‘имах честта (да)’, *έφτασα* ‘стигнах дотам (да)’.

2. Субектни локализации – тук субектът е част от събитието и не може да бъде отделен от него. Глаголите според авторките са статални и отсъства динامичност. При подобни „егоцентрични“ глаголи истинността на събитието не може да се гарантира:

а) перцептивни глаголи: *κοιτάζω* ‘гледам (да)’, *βλέπω* ‘гледам (да)’, *ακούω* ‘чувам (че)’, *αισθάνομαι* ‘чувствам’, *νιώθω* ‘чувствам’;

б) предикати за субективно състояние: *μ’ αρέσει* ‘харесва ми’, *ευχαριστιέμαι* ‘изпитвам удоволствие’, *χαίρομαι* ‘радвам се (да)’, *λυλάμαι* ‘съжалявам’;

в) евалютивни глаголи – субектът оценява шансовете за случване на дадено състояние, действие или събитие: *ἐλπίζω* ‘надявам се (да)’, *πίστεύω* ‘вярвам’, *μπορεί* ‘може’, *αποκλείεται* ‘изключено е’, *πρέπει* ‘трябва’, *δε νομίζω* ‘не мисля (да)’⁹⁸.

3.3. Императив

Императивът, подобно на конюнктива, реферира към състояния, действия и събития, които не са част от действителния свят, а се представят от говорещия като заповед, желание, насърчение, пожелание и пр., т.е. като предикативни отношения, отнасящи се до други възможни светове извън реалния. Императивът е силно дейктична и репрезентативна категория. В неговия дейктичен център стоят само двама участници: говорещият и слушащият, а описваното в изказването състояние, действие или събитие е отдалечено от дейктичния център ‘тук и сега’ на участниците в комуникативния акт и е фиксирано само и единствено в позиция на следходност. Императивът в НГЕ разграничава само второ лице, единствено и множествено число, свършен и несвършен вид⁹⁹. Употребата му в медиопасивен залог е ограничена¹⁰⁰, като формите за медиопасивен залог не допускат пасивна интерпретация. Императивните форми не разграничават също така различни темпорални планове и това е в пряка връзка със силно дейктичната ориентация на това наклонение и функционирането му, подобно на конюнктива, като механизъм за представяне на състояния, действия и събития като бъдещи или следходни спрямо определен дейктичен център¹⁰¹.

⁹⁸ Уорбъртън и Велудис (1984: 154-162), от своя страна, предлагат една опростена класификация на глаголите, управляващи *va*-изречения, която включва три групи:

1. Глаголи, свързващи се изключително с *va*: *θέλω* ‘искам’, *προτιμώ* ‘предпочитам’, *προσεύχομαι* ‘моля се’, *εὐχόμεαι* ‘пожелавам (да)’, *ζητώ* ‘искам’, *παρακαλώ* ‘моля’, *διατάζω* ‘нареждам’, *πρέπει* ‘трябва’, *μπορεί* ‘може’.

2. Глаголи, които не се свързват изключително с *va*: *ξέρω* ‘зная’, *φοβάμαι* ‘страхувам се’, *πίστεύω* ‘вярвам’, *νομίζω* ‘мисля’, *ἐλπίζω* ‘надявам се’, *περιμένω* ‘очаквам’, *πείθομαι* ‘убеждавам се’, *ονειρεύομαι* ‘мечтая’, *λέω* ‘считам’, *φαντάζομαι* ‘предполагам’.

3. Трета, междинна категория получават *va*-изречения, имат винаги конюнктив в допълнителното изречение и невинаги допускат относителни изречения: *βοηθώ* ‘помагам’, *ευθαρρύνω* ‘окуражавам’, *δοκιμάζω* ‘опитвам’, *αρχίζω* ‘започвам’, *διστάζω* ‘колебая се’, *μ’ αρέσει* ‘харесва ми’.

Първата група глаголи препращат към нереализирана възможност в подчиненото изречение, подобно значение имат и глаголите от втората група, които заедно с тези от първата имат интензионално значение, т.е. препращат към възможни светове.

⁹⁹ Вж. Рагтис 1996: 403.

¹⁰⁰ Хаберланд 2010: 489.

¹⁰¹ Вж. Рагтис 1996: 404–405 и Василиаки 2003: 2.

Изказванията с императив често съдържат специални частици, които не са съвместими с форми за другите наклонения: *για γράψε* – **για έρχεσαι*¹⁰², както и други специфични маркери, чрез които се изразява един или друг нюанс на директивност: желание, заповед, насърчение, молба и пр.: *σε παρακαλώ* ‘моля те’, *τσακίσουν και* ‘чупка и’, *θεέ μου* ‘господи’ и т.н. Така точното значение на една императивна форма произтича от цялото изказване, а често и от прагматически фактори¹⁰³.

Въз основа на морфологичните и семантичните особености на наклоненията в НГЕ Якову (1997: 226–227) предлага схема на наклоненията и изразяващите ги глаголни форми и фрази, подредени по семантичния критерий ‘отдалечаване от действителността или дейктичния център тук и сега’. В континуума на наклоненията в НГЕ в най-лявата страна е поставен индикативът, който най-слабо реализира този семантичен критерий, в средата – конюнктивът и в най-крайната дясна позиция е императивът, който единствен демонстрира пълно покриване между формално изразяване и максимална реализация на семантичния критерий ‘отдалечаване от действителността или дейктичния център тук и сега’.

4. Конкуренция и неутрализация на наклоненията в НГЕ

Тук ще разгледаме някои характерни случаи, в които наклоненията в НГЕ реализират различна от инвариантната си семантика или реализират семантика, която се покрива в определена степен със семантиката на друго наклонение.

Индикатив и конюнктив

При индикатива в НГЕ основното поле на напрежение между очакваната и реализираната семантика възниква, когато индикативни форми се употребяват в конструкции, които не изразяват състояния, действия и събития от действителния свят. Характерен пример са употребите на безспорно индикативни форми, т.е. глаголни форми, маркирани за минало време, в комбинация с модален маркер¹⁰⁴:

Και τότε όμως ο Ολυμπιακός (το καλοκαίρι δηλαδή) θα αναγκαζόταν να ψάξει για άλλον προπονητή [...].

И тогава обаче (т.е. през лятото) Олимпиакос *щеше да е принуден* да потърси друг треньор.

Обикновено подобни конструкции се вписват в т.нар. условни изречения, въвеждани с *αν...θα* ‘ако...щеше’:

Και πάλι αν έψαχνε κανείς, θα έβρισκε μυριάδες διαφορές: εργαστήρια, γήπεδα, εκδηλώσεις, καθηγητές, εκδρομές.

¹⁰² Вж. Раппис 1996: 403.

¹⁰³ Вж. Раппис 1996: 405.

¹⁰⁴ Вж. Цангалидис 2017: 702, 706.

И пак, ако човек се разтърсеше, щеше да намери безброй разлики: лаборатории, игрища, прояви, учители, екскурзии.

По подобен начин преплитане на семантиката на конюнктива с тази на индикатива се наблюдава при размиване на разграничителната линия действителност – очаквано или съждение – желание и пр.¹⁰⁵ Така конюнктивът може да се употребява за референция към състояния, действия и събития, които са част от действителния свят, а не се представят като отдалечени темпорално от дейктичния център. Характерна е употребата на конюнктивни конструкции, означаващи учудване, изненада и пр. там, където предикативните отношения са част от действителния свят¹⁰⁶:

Να μη γνωρίζει τον άντρα της!

Да не познава мъжа си!

Μωαμεθανός και να ζητά χοιρίνό!

Мохамеданин и да поръчва свинско!

Конюнктив и императив

Конюнктивът и императивът в НГЕ имат една важна допирна точка: голяма част от формите им съвпадат морфологично и семантично¹⁰⁷. Така конюнктивът, освен че е изместил императива при отрицателните форми, е навлязъл широко и в положителните форми. Това изместване не е пълно и причината е, че синтетичните заповедни форми запазват своята самостоятелност¹⁰⁸. Тази продължаваща „съпротива“ на императива да поддържа самостоятелни форми се дължи на факта, че синтетичните императивни форми притежават специална семантика, а именно изразяването на засилена директивност и на волята на говорещия за непосредствено, незабавно случване на действието¹⁰⁹:

¹⁰⁵ Пак там, с. 704.

¹⁰⁶ Вж. Уорбъртън и Велудис 1984: 163, откъдето са взети и примерите, а също и Хаберланд 2010: 483, 488 и Цангалидис 2017: 705, наред с други. Въз основа на примерите, в които индикатив и конюнктив в НГЕ могат наравно да изразяват или да не изразяват състояния, действия и събития от действителния свят, Хаберланд (2010: 485, 487) смята, че конюнктивът в НГЕ трудно се вписва в семантични категории и е по-коректно маркерът να да се счита не за конюнктивен маркер, а за маркер за подчинено изречение, тъй като отношението случило се – неслучило се често е произтича от избора на главния глагол.

¹⁰⁷ Вж. Велудис 2017: 407.

¹⁰⁸ Отделният семантичен статус на синтетичния императив се демонстрира от вътрешни напрежения между имперфективните и перфективните императивни форми, които не се прехвърлят на конкурентните конюнктивни форми. Василиаки (2003: 2) например отбелязва, че неутрализирането на аспектиалните опозиции, наблюдаващо се при синтетичните императивни форми: *πες τόρα* (СВ) – *λέγε τόρα* (НСВ) ‘(я) кажи сега’ не се наблюдава при конюнктивните форми: *να πες τόρα* ‘кажи сега’ – **να λες τόρα*.

¹⁰⁹ Вж. Велудис 1987: 296, Томадаки и Марку 2008: 327–328 и Велудис 2017: 408, наред с много други. Както сполучливо отбелязва Велудис (1987: 296), когато искаме да спрем тичащия, казваме *μην τρέχεις* ‘не тичай’, а не *να μην τρέχεις* ‘да не тичаш’.

Πες τώρα κανένα κουτσομπολό που έχω καιρό να σε δω.

Κажи сега някоя клюка, че не съм те виждал бая време.

От своя страна, императивните форми с *να* имат способността да преместват темпорално перспективата за изпълнението на изразяваното състояние, действие или събитие, но също така да размиват заповедната стойност на изказването и да придават допълнителни нюанси (желание, насярчение, молба):

Να πεις στη Σταματίνα να σε πάει, αλόψε κιόλας, στη χώρα .

Да кажеш на Стаматина да те откара още тази вечер да отиде те заведе в града.

5. Модалността в НГЕ – съдържание и форма

5.1. Определение и видове модалност

Както вече отбелязахме, в НГЕ наклоненията представляват комплекс от морфологични, синтактични и семантични характеристики. В центъра на модалното изразяване стоят глаголни форми, но самото модално значение в общия случай не е функция от глаголната дума, а на глаголната фраза¹¹⁰.

Модалността като семантична категория има комплексен характер и представлява поле, в което се преплитат морфологични, лексикални, синтактични и семантични характеристики, но и супraseгментни и прагматически фактори, които нерядко определят модалната стойност на изказването (вж. по-долу, 5.4).

Докато наклонението е граматическа категория, модалността представлява концептуална категория, чието изследване надхвърля полето на лингвистичната наука. Самата концепция за модалността е заета в лингвистиката от модалната логика. Екстер (2012: 175–177) цитира различни определения на модалността като класическото, но доста неясно определение на Палмър: „Модалността се интересува от статута на пропозицията, описваща събитието“ или това на Портнър: „Модалността е лингвистичен феномен, чрез който граматиката позволява на човек да каже неща за или въз основа на ситуации, които не е нужно да са реални“. Видно от тези определения е, че модалността има пряка връзка с отношението на говорещия към пропозиционното съдържание, т.е. към твърденията, направени в изказването. На тази основа Гивон (2001) смята, че в основата на модалното семантично поле лежи делението между предположения и твърдения. Твърденията се делят на твърдения за действителния свят (*modus realis*) и твърдения извън действителния свят (*modus irrealis*), а твърдения за действителния свят – на позитивни и негативни¹¹¹.

¹¹⁰ Велудис и Уорбъртън 1984: 166, Русу и Цангалидис 2010: 539.

¹¹¹ Вж. Екстер 2012: 176, където се предлага обобщителна таблица на по-важните подходи към модалността и подкатегориите ѝ.

Семантичното поле на модалността включва голям брой отношения на говорещия към твърдението, съдържащо се в изказването. След като определя модалността като морфосинтактична и семантикопрагматическа категория, която изразява връзката на говорещия с изказването и на изказването с действителността¹¹², М. Сетатос предлага обобщение на видовете модалности с примери за езиковите средства за изразяването им в НГЕ¹¹³:

а) алетични: изразяват различни отношения към истинността като необходимо – случайно, възможно – невъзможно (πρέλει ‘трябва’, δεν πρέλει να ‘не трябва да’, μπορεί ‘може’ – δεν μπορεί να ‘не може да’ и др.);

б) епистемични: изразяват различни степени на знание за действието – несигурно, евентуално (вероятно) – изключено (είναι γνωστό ‘известно е’ + индикатив, ίσως δεν ‘може би не’ + индикатив, ίσως ‘може би’ (индикатив / конюнктив), съюз + конюнктив, δεν + индикатив);

в) деонтични: изразяват отношения като задължително – факултативно, разрешено – забранено (πρέλει να ‘трябва да’, οφείλω να ‘длъжен съм да’, δεν οφείλω να ‘не съм длъжен да’, μπορεί / επιτρέπεται να ‘може / разрешено е да’, δεν πρέλει να ‘не трябва да’ и др.);

г) формални: изразяват отношения като логично – странно, естествено – неестествено (λοιπόν ‘и така’, όστε ‘и така’, άρα ‘следователно’ + индикатив, θα ‘ще’ + индикатив / конюнктив и др.);

д) докастични: изразяват отношения като действително – фантастично, лично мнение – проста мисъл (επομένως ‘следователно’, τότε ‘тогава’ + индикатив, ότι ‘че’ (τάχα, δήθεν ‘уж’) + индикатив, να-изречения с глаголи като νομίζω ‘мисля’, πιστεύω ‘вярвам’, допълнителни изречения с πως ‘че’ и др.);

е) волитивни: изразяват отношения като желано – нежелано, интересно – безинтересно (είθε ‘дано’, θέλω να μη ‘искам да не’ + индикатив / конюнктив, аς μη ‘нека не’ + индикатив / конюнктив и др.);

ж) императивни: заповед – молба, насърчение – отблъскване (να ‘да’ + индикатив / конюнктив, аς μη ‘нека не’ + индикатив / конюнктив, аς ‘нека’ + индикатив / конюнктив, (να) μη ‘(да) не’ + индикатив / конюнктив и др.).

Императивните модалности може да се числят и към формалните, докастичните или волитивните, а формалните, докастичните или волитивните може да се считат за субективни спрямо обективните алетични, епистемични и деонтични модалности.

Наложият се в лингвистичната литература подход към модалността обаче стеснява и ограничава обхвата на тази категория при лингвистичен анализ. Това стесняване върви главно по две линии:

а) модалността се отнася само до категории, чиито функции могат да бъдат описани чрез референция към понятия като възможност и необходимост,

¹¹² Сетатос 1985: 175.

¹¹³ Пак там, с. 177–179.

като по този начин от модалността експлицитно се изключват волитивност, евиденциалност и т.н.¹¹⁴;

б) освен статусаът на волитивността и евиденциалността друг проблем представляват категориите *modus realis* и *modus irrealis*. Подходите към тях варират от считането им за същност на категорията модалност до изваждане-то им от полето на модалността, тъй като са стойности на категорията „статус на реалното“, която е независима от модалността¹¹⁵.

По този начин модалността в лингвистичния анализ се свежда до две основни семантични полета – епистемична модалност, отнасяща се най-общо до коментар на говорещия, изразяващ знанието му за възможността за осъществяване на действието и деонтична модалност, отнасяща се най-общо до коментар на говорещия за необходимостта от действието¹¹⁶. Както отбелязва Якову (1997: 227), модалността е базисно понятие, присъстващо във всички изказвания, и не може да се говори за нулева модалност, защото дори едно немаркирано за модалност съждение е въпрос за избор на говорещия, следователно за отношение към съждението.

Всяка от тези модалности допълнително се разделя на семантични подполета, които специализират основните понятия: възможност и необходимост. Якову (1997: 225–226) цитира Джоузеф и Уорбъртън (1987), които дефинират следните деления на двете основни модалности:

а) в рамките на епистемичната модалност: условна (*υποθετική*, Conditional), потенциална (*δυνητική*, Potential), вероятностна (*πιθανολογική*, Certainty)¹¹⁷ и

б) в рамките на деонтичната модалност: опативна (*ευχετική*, Optative), волитивна (*βουλευτική*, Volitive), задължаваща (*υποχρεωτική*, Debitive), и адхортативна /консултативна (*προτρεπτική* / *συμβουλευτική*, Hortatory / Monitor).

¹¹⁴ Вж. Аувера и Плунгян (1998), цитирани от Екстер 2012: 176. В по-широката визия за модалността евиденциалността също е вид модалност и принадлежи към пропозиционната модалност заедно с епистемичната модалност, а другото голямо деление обхваща събитийна модалност, делеяща се на деонтична и динамична, вж. Екстер 2012: 175.

¹¹⁵ Категориите *modus realis* и *modus irrealis* имат много допирни точки с модалността, но покриват и полета, които традиционно не се разглеждат като модални, като например бъдеще време и хабитуалността, вж. Екстер 2012: 176–177.

¹¹⁶ Вж. и Ятриду 1990: 124.

¹¹⁷ Част от тези семантични категории се извеждат като отделни ‘синтактични наклонения’, вж. и Цангалидис 2015: 560. Категории като евентуалността (*πιθανό*) и потенциалността (*δυνητικό*) обаче според Андриотис (1934, вж. и по-горе, 1) не удовлетворяват критериите за самостоятелна морфология и не могат да представляват наклонения, защото нямат собствени морфологични средства за изразяване: евентуалността се реализира с маркера *θα* и всички глаголни форми без аналитичните за бъдеще време (*θα αγαπήσω*), а потенциалността се реализира само с маркера *θα*, комбиниран с форми за имперфект (*θα αγαπούσα* ‘бих обичал’) или плусквамперфект (*θα είχα αγαπήσει* ‘пиях да съм обикнал’).

5.2. Изразяване и семантични особености на епистемичната и деонтичната модалност

В рамките на един обзор на основната модална проблематика в НГЕ не е възможен подробен анализ на средствата за изразяване на модалността. Тук ще се ограничим само върху маркирането на основните морфологични, лексикални и синтактични средства за изразяването на двата типа модалност и върху някои основни семантични разлики между епистемичността и деонтичността с акцент върху темпоралната ориентация на модалните глаголи и на *να*-изречението¹¹⁸. При представянето на основните езикови средства за изразяване на епистемична и деонтична модалност, което следва непосредствено, се опираме основно на Клерис и Бабиниотис (2005: 468–485), като някои примери са заети от там.

Епистемична модалност

В полето на епистемичната модалност Клерис и Бабиниотис поставят семантичните категории възможност, вероятност и сигурност.

Възможност се изразява с модалния глагол – *μπορεί* ‘може’ или наречието *ίσως* ‘може би’ + индикатив или конюнктив, с фразата *λες* + конюнктив (букв. ‘викаш да’: *λες να σταμάτησε η προσφορά*; ‘смяташ, че промоцията е приключила ли?’)¹¹⁹, с глаголната фраза *είναι πιθανό* + конюнктив, с маркер *να* + индикативна минала глаголна форма и пр.:

Μπορεί να αποφάσισε να αργήσει για τη συγκέντρωση.

Μοже да е решил да закъснее за митинга.

Ίσως να εκνευρίστηκε και να επηρεάστηκε από τις διατητικές αποφάσεις.

Μοже да се е изнервил и да се е повлиял от съдийските решения.

Λες πράγματι να παραιτήθηκε;

Μислиш, че наистина си е подал оставката ли?

Вероятност се изразява с изречение, въведено с наречието *μάλλον* ‘вероятно’, с фразата *φαίνεται ότι* ‘изглежда, че’, с модалния глагол *πρέπει* ‘трябва’ + конюнктив, с маркера *να* + индикативна минала глаголна форма, с маркера *θα* + всякаква глаголна форма без форми за бъдеще време и др.:

Μάλλον θ' αργήσει να εμφανιστεί.

¹¹⁸ Клиди (1999) смята епистемичността и деонтичността за предварително закодирана във фразите семантика въз основа на избора на отрицателен маркер. Отрицателният маркер *δε(v)* се свързва с изразяването на епистемичност, а отрицателният маркер *μη(v)* изразява деонтичност. Понеже тези два маркера диференцират индикатива и конюнктива (и императива), то и съответните изказвания имат предварително закодирано значение: изказванията с индикативните форми са епистемични по значение, а тези с конюнктивни форми са деонтични.

¹¹⁹ Под конюнктив тук имаме предвид само *να*-изречения с неминали глаголни форми.

Μαῖν ἔτι καθύστερ да се появи.

Θα πετάχτηκε για γλῶκιά.

Ще да е отскочил за сладкиши .

Тук обаче трябва да отбележим, че знанието, коментарът на говорещия за състоянието на нещата, където се включва и вероятността и възможността, е различно от извънсубектната възможност, която показва възможно състояние на нещата извън знанието на говорещия за света¹²⁰.

В първия случай, когато се изразява знание за състоянието на нещата, т.е. вътрешносубектна възможност или вероятност, няма темпорални ограничения за глаголната форма и тя може да сочи както към плана на миналото, така и към настоящето или бъдещето:

Μάλλον ἀρῆσε να εμφανιστεῖ.

Μαῖν καθύσιν да се появи.

Μάλλον ἀρῆει να εμφανιστεῖ.

Μαῖν καθύσιν да се появи.

Μάλλον θ' ἀρῆσει να εμφανιστεῖ.

Μαῖν ἔτι καθύστερ да се появи.

Това се отнася и за имперсонално изразено знание за нещата от света:

Ἦταν προφανές ὅτι οἱ ἄνθρωποι γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν περιοχὴ ξέρουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον.

Беше очевидно, че хората от този район се познават помежду си. (= беше очевидно, явно за всички)

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ ἄνθρωποι γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν περιοχὴ ξέρουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον.

Очевидно е, че хората от този район се познават помежду си. (= очевидно е, явно е за всички)

Когато обаче възможността е извънсубектна и се отнася не до знанието ни за състоянието на нещата, а за статуса на света като реален или възможен, тогава се появява темпорално ограничение и глаголната форма е фиксирана в плана на сегашното:

Μπορεῖ να βρῆκε καινούργια φίλενάδα.

Може да си е намерил нова приятелка. (извънсубектна възможност, съществуват възможни светове, в които той си е намерил нова приятелка)

**Μπορούσε να βρῆκε καινούργια φίλενάδα.*

**Μοжеше да си е намерил нова приятелка. (неграматичност на изказването с главен глагол в имперфект)*

Ятриду (1990: 125) нарича този тип модалност метафизична и я разграничава от епистемичната. Тази възможност има отношение към възможните светове, а не към субекта и затова минала или бъдеща ориентация на предиката е невъзможна. Тя е атемпорална и генерична по своя характер, тъй като

¹²⁰ Вж. Ятриду 1990: 123–124.

присъства във всяко едно време, независимо от изместването на дейктичната точка на говорещия. Тъй като генеричността е всевалидна именно сегашното време като неутрално и нехарактеризирано по линията предходност – следходност поема изразяването на метафизична възможност¹²¹.

Сигурност се изразява с адвербиали и различни фрази от типа *είναι γνωστό* 'известно е, че', *σίγουρα* 'сигурно', *με βεβαιότητα* 'можем да кажем', *είναι 100% βέβαιο* '100% е сигурно', *δεν υπάρχει αμφιβολία* 'няма съмнение, че' и др.:

Σίγουρα θα περάσει απόψε.

Със *сигурност* ще намина дотечера.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Άσαντ έχει χημικά όπλα, τόνισε ο Αμερικανός υπουργός Άμυνας.

Няма съмнение, че Асад има химически оръжия, каза американският министър на отбраната.

Деонтична модалност

В полето на деонтичната модалност Клерис и Бабиниотис поставят семантичните категории пожелание, намерение, молба и разрешение и необходимост / задължение:

Желание се изразява с модални глаголи като *θέλω* 'искам' и *επιθυμώ* 'желая, копнея' + конюнктив, с адвербиали, глаголни и други фрази от типа *θα ήθελα* 'бих желал', *ευχαρίστως* 'с удоволствие' и др.:

Ευχαρίστως θα σας επισκεφτόμουν.

С *удоволствие* бих Ви посетил.

Θα ήθελα να είχα πεθάνει, να μην είμαι αναγκασμένος να βιώνω αυτές τις καταστάσεις στον τόπο μου.

Бих желал да съм умрял, да не съм принуден да изживявам в страната си тези ситуации.

Пожелание се изразява с модалните маркери *να* или *ας* + минали имперфективни форми, с фрази от типа *αχ και να* 'ах да' + неминали или минали глаголни форми, с наречието *μακάρι* 'дано' + неминали или минали глаголни форми, с изрази като *πώς θα ήθελα* 'как бих желал' + *να* + минали имперфективни форми и др.:

Πώς θα ήθελα να πήγαίνα μαζί του!

Как бих желал да ида с него!

Αχ και να ήξερε πόσο τα χρειαζόμουν αυτά τα παπούτσια!

Εх, да знаеше колко се нуждая от тези обувки!

¹²¹ Вж. Ятриду 1990: 123–124. Според Русу (1999: 177) сегашното време в подобни изказвания е плеонастично и няма семантична функция.

Намерение се изразява с глаголи и глаголни фрази от типа σκοπεύω ‘въз-намерявам да’ + конюнктив, προτίθεμαι ‘имам намерение да’ + конюнктив, λέω ‘казвам да’ + конюнктив, маркер θα + минали имперфективни форми и др.:

Εγώ λέω να συνεχίσω να πίνω μπύρα, εσείς;

Аз мисля да продължа да пия бира, а Вие?

Ο Πέτρος θα αγοράζε αυτοκίνητο· ίσως εκεί να έχει πάει τώρα.

Петрос щеше да си купува кола, може би там е отишъл сега.

Молба и разрешение се изразяват с фрази като και δεν ‘ама как, разбира се’, και βέβαια ‘разбира се’ + конюнктив, άμα θες ‘щом искаш’ и др.:

Μπαμπά, να πάρω παγωτό; Και δεν παίρνεις;

Тате, да си купя ли сладолед? Как няма да си купиш?

Необходимост или задължение се изразяват с модалния глагол πρέπει ‘трябва’ + конюнктив или други модални глаголни фрази, свързващи се с конюнктив: είναι ανάγκη ‘нужно е’, είναι απαραίτητο ‘необходимо е’, επιβάλλεται ‘налага се’ и др.:

Είναι ανάγκη να δείξουν υπευθυνότητα.

Необходимо е да проявят отговорност.

5.3. Темпорални аспекти на епистемичната и деонтичната модалност

Изказванията за епистемична и деонтична модалност имат някои важни семантични особености, които рефлектират в определени ограничения в темпоралната ориентация на глаголните форми в съответните изказвания, както в главното изречение, така и в подчиненото изречение. Тези особености произтичат от базисната семантика на двете модалности: когато използваме епистемични модални глаголи ние се интересуваме какъв друг може или трябва да е случаят, при наличие на всичко, което вече знаем, докато при употреба на деонтични модални глаголи се интересуваме от това какво трябва да се случи при наличие на определени обстоятелства¹²².

Епистемичност и темпорална ориентация

Епистемичността, както вече казахме, означава персонален коментар, вярването на говорещия относно възможността за случване на пропозиционното съдържание. Един такъв коментар няма пряко отношение към реализирането на състоянието, действието или събитието, защото той е външен за него и няма връзка с условията за протичането му¹²³. По тази причина при

¹²² Русу 1999: 177.

¹²³ Вж. Якову 1997: 228 и Мозер 2007: 216–217, наред с други.

изразяване на епистемичната модалност с главен глагол (глаголна фраза) за епистемична модалност в подчинено *να*-изречение няма ограничение по отношение на темпоралната ориентация на глаголната форма и „подчинителното“ наклонение се изяснява като „неподчинено“, според сполучливия израз на Велудис¹²⁴. Така глаголи и глаголни фрази като *ενδέχεται* ‘вероятно е’, *αποκλείεται* ‘изключено е’, *είναι πιθανό* ‘вероятно е’, *υπάρχει περίπτωση* ‘вероятно е’ се свързват свободно с минали и неминали глаголни форми:

Υπάρχει περίπτωση να ήρθε απλά η ώρα του για αλλαγή.

Вероятно просто му е дошло времето за смяна.

Ο Prince ενδέχεται να έπεσε θύμα παραποιημένων χαλιών.

Има вероятност Принс да е станал жертва на фалшиви хапчета.

За отключване на епистемичното тълкуване на едно изказване и съответно за употреба на минали форми в *να*-изречението спомагат няколко фактора¹²⁵.

Първият е употребата на отрицателна глаголна форма в главното изречение. По този начин епистемично значение добиват глаголи, които сами по себе си не са модални и без отрицание не могат да се свързват с *να*-изречения, като например *νομίζω* ‘смятам, считам’, *πιστεύω* ‘вярвам’, *φαντάζομαι* ‘предполагам’ и др.¹²⁶ Отрицателният маркер в тези случаи отключва значение, което не е кодирано в самите глаголни лексеми:

Δε θυμάμαι να έφυγε.

Не си спомням да си е тръгнал.

Δε νομίζω να έφυγε.

Не смятам че е тръгнал.

Същите изказвания без отрицателна частица са неграматични:

**Θυμάμαι να έφυγε.*

**Спомням си да е тръгнал.*

**Νομίζω να έφυγε.*

**Смятам да е тръгнал.*

Грамматичност е възможна, ако вместо маркера *να* се употреби съюзът *ότι* / *πώς* ‘че’, но тогава описваното състояние, действие или събитие в *να*-изречението се представя като факт и липсва персоналният коментар на говорещия, при което съответните изказвания не съдържат епистемична модалност¹²⁷:

Νομίζω ότι έφυγε.

Θυμάμαι ότι έφυγε.

По подобен начин Велудис (1985: 184, 189) тълкува фразата *δεν είδα* ‘не съм видял’ + *να*-изречение като модална фраза за епистемичност, еквивалентна семантично на ‘не си спомням да, не съм чул да, не знам да’. Епистемичното значение на главното изречение оставя свободен избор на темпоралните пара-

¹²⁴ Вж. Велудис 1985: 194.

¹²⁵ Вж. Русу 1999: 172–174 и Мозер 2007: 216–217.

¹²⁶ Вж. Велудис 1985: 186.

¹²⁷ Вж. Уорбъртън и Велудис 1984.

метри на глаголната форма в *va*-изречението и по тази причина изказвания като *δεν είδα va κολλήμτησε* ‘не съм видял(а) да плува’ са напълно граматични.

Като механизъм за отключване на епистемично значение на главния глагол служи и употребата му във въпросително изречение. В този случай глаголи, които нямат епистемично значение с положителните си форми, с отрицателните си форми придобиват епистемично значение:

Ακουσες va ήρθε ποτέ va βοηθήσει στον τρύγο;

Ήλπ ли си някога да е дошъл да помогне за гроздобера?

Θυμάσαι va έφτυε;

Спомняш ли си да си е тръгвал?

Третият фактор за епистемичност в главното изречение при глаголи, които нямат лексикално закодирана епистемичност, е употребата на глаголната форма в сегашно време. Когато това изискване не е спазено, не само не се реализира епистемично значение, но и съответните изказвания са неграматични:

Δε θυμάμαι va έφτυε.

Не си спомням да е тръгнал.

**Δε θυμήθηκα va έφτυε.*

**Не си спомних да е тръгнал.*

Въз основа на горните фактори и следвайки Русу (1999: 174), предлагаме следното обобщение на темпоралните параметри в главното и *va*-изречението, които разрешават или блокират епистемичното значение на изказването:

Главно изречение	Na-изречение	Стойност	Пример
неминало време	неминало време	съвместими	Μπορεί va βρει χρόνο. Възможно е да намери време.
неминало време	минало време	съвместими	Μπορεί va βρήκε χρόνο. Възможно е да е намерил време.
минало време	неминало време	несъвместими	*Μπορούσε va βρει χρόνο. *Беше възможно да намери време.
минало време	минало време	несъвместими	*Μπορούσε va βρήκε χρόνο. *Беше възможно да беше намерил време.

Причината за реализацията на т.нар. „неподчинено“¹⁴ подчинително наклонение, т.е. на минали глаголни форми в *va*-изречението, се крие в самата същност на епистемичността. Езикът не би трябвало и не може по формални причини (атемпоралност и следователно неминали форми в *va*-изречения-

та при главен глагол без епистемично значение) да ограничи възможността на говорещия за изразяване на личен коментар, на лично вярване за вероятността (възможност, сигурност – несигурност) на пропозиционното съдържание във всички възможни темпорални планове, ограничавайки се само до плана на миналото. Подобен коментар, тъй като се явява външен за самото пропозиционно съдържание, е свободен и неограничен, затова и конюнктивът се „освобождава“ от котвата на неминалото и придобива нови темпорални хоризонти¹²⁸.

Деонтичност и темпорална ориентация

По-горе определихме деонтичната модалност като коментар на говорещия за необходимостта от състоянието, действието или събитието, описвано в изказването. Изказванията с деонтично значение представляват директивни актове, показващи волеизявлението на говорещия относно пропозиционното съдържание: желание, молба, заповед и пр. В този смисъл деонтичността, която покрива и семантиката на императива, е насочена към бъдещето, към момент, следходен спрямо момента на говорене, или друг момент, който служи като дейктичен темпорален център. Когато някой иска нещо, моли се за нещо, пожелава нещо и т.н., той реферира към състояние, действие или събитие, което към момента, представляващ дейктичен център ‘тук и сега’, не представлява факт. По тази причина в полето на деонтичността съществува темпорално ограничение, което се състои в невъзможността глаголната форма в *ва*-изречението да бъде неминала, независимо дали е перфективна или имперфективна. По отношение на темпоралната ориентация на главния глагол ограничение не съществува, тъй като коментарът на говорещия за необходимостта от случване на дадено състояние, действие или събитие може да бъде локализиран както в миналото, така и в настоящето или бъдещето.

Възможните комбинации от глаголни форми в главното и в подчиненото изречение според темпоралната им ориентация обобщаваме в следната таблица¹²⁹:

Главно изречение	На-изречение	Стойност	Пример
неминало време	неминало време	съвместими	Είναι ανάγκη να βρει χρόνο. Нужно е да намери време.
неминало време	минало време	несъвместими	*Είναι ανάγκη να βρήκε χρόνο. *Нужно е да беше намерил време.
минало време	неминало време	съвместими	Ήταν ανάγκη να βρει χρόνο. Нужно беше да намери време.
минало време	минало време	несъвместими	*Ήταν ανάγκη να βρήκε χρόνο. *Нужно беше да беше намерил време.

¹²⁸ Велудис 1985: 194.

¹²⁹ Вж. Раггис 1996: 405, Якову 1997: 232 и Мозер 2007: 220, наред с други.

5.4. Модални значения на аналитичните глаголни форми с модални маркери *θα* и *να*

След като описахме основната проблематика около морфологията на наклоненията и изразяването и семантиката на основните видове модалност в НГЕ ще представим обобщителния анализ на Якову (1997), която предлага класификация на реалните и потенциалните епистемични или деонтични значения на глаголните форми, комбинирани с модални маркери *θα* и *να*. Авторката извлича значенията на въпросните аналитични форми при минимален контекст като съответната семантика на морфологично и синтактично ниво се регулира от следните три параметъра:

Първият параметър е модалният маркер *να*. Употребата му сама по себе си маркира конюнктив, като *να* е ясно позиционирано в полето на деонтичната модалност и това е видно от факта, че именно форми с *να* заместват синтетичните императивни форми¹³⁰.

Вторият параметър е миналото време на глаголната форма. Маркираният член тук е [+минало] и положителното маркиране активира епистемичната модалност, тъй като изразяването на действието в плана на миналото е механизъм за представянето му като несигурно и условно, а епистемичността маркира именно личното мнение има ли възможност, или не за осъществяване на действието¹³¹.

Третият параметър е глаголният вид. Тук маркираният член е [+имперфективност] и положителното му маркиране активира епистемична модалност, понеже незавършеността, липсата на включена крайна точка на състоянието или действието се асоциират с намалена сигурност за случването на действието, с евентуалност или възможност за случването му¹³².

Според качествата на трите параметъра деонтичността се активира само от наклонението [+*να*], а епистемичността се активира при положително маркиране на вида [+НСВ] или времето [+минало]¹³³.

Комбинирането на трите параметъра с модално значение: маркер *να*, време и вид на глаголната форма дава следните значения на аналитичните конструкции¹³⁴.

θα μὴ λάβει:

[-наклонение] (липсва маркер *να*)

[+вид] (НСВ)

[-време] (неминала форма)

¹³⁰ Якову 1997: 229.

¹³¹ Пак там, с. 228

¹³² Пак там, с. 229.

¹³³ Пак там, с. 232.

¹³⁴ Пак там, с. 229–231.

Основното значение на конструкцията е епистемично:

Η Σπυριδούλα *θα μιλάει* στη διπλανή αίθουσα.

Σπυριдула *вероятно говори* в съседната зала.

να μιλάει:

[+наклонение] (маркер να)

[+вид] (НСВ)

[-време] (неминала форма)

Основното значение на конструкцията е деонтично:

Να μιλάει καλύτερα άλλη φορά.

Друг път *да говори* по-добре.

Възможно е обаче и епистемично четене при въпросително изказване:

Να μιλάει τώρα η Σπυριδούλα;

Дали *сега не говори* Спυριдула?

θα μιλήσει:

[-наклонение] (липсва маркер να)

[-вид] (СВ)

[-време] (неминала форма)

Конструкцията обикновено запазва темпоралната си референция и се използва като перфективна форма за бъдеще време.

Възможно е обаче и епистемично тълкуване:

Μετά απ' όσα έγιναν, *θα μιλήσει*.

След всичко, което стана, *ще говори*.

В това изказване без подкрепа от контекста потенциално се реализират и двете семантики: а) вероятно ще говори (епистемичност) и б) трябва да говори (деонтичност).

να μιλήσει:

[+наклонение] (маркер να)

[-вид] (СВ)

[-време] (неминала форма)

Конструкцията има деонтично значение:

Να μιλήσει;

Да говори ли? (= разрешава ли се, деонтичност)

Πρέπει / *μπορεί να μιλήσει*.

Трябва / може да говори. (задължение / позволение = деонтичност)

θα μιλούσε:

[-наклонение] (липсва маркер να)

[+вид] (НСВ)

[+време] (минала форма)

Конструкцията има епистемично значение:

Θα της μιλούσε και ήρθε τόσο θυμωμένη.

Ще да е разговарял с нея, затова дойде толкова ядосана .

να μιλούσε:

[+наклонение] (маркер να)

[+вид] (НСВ)

[+време] (минала форма)

Конструкцията има основно деонтично значение:

Να της μιλούσε όσο ήταν καιρός, αντί να την αφήνει να κάνει βόλτες.

Да ѝ бе говорил, когато му беше времето, а не да я оставя да се мотае.

θα μίλησε:

[-наклонение] (липсва маркер να)

[-вид] (СВ)

[+време] (минала форма)

Конструкцията има епистемично значение:

Θα της μίλησε και είναι τόσο θυμωμένη.

Ще да ѝ е говорил, затова дойде толкова ядосана .

?να μίλησε:

[+наклонение] (маркер να)

[-вид] (СВ)

[+време] (минала форма)

Конструкцията е неграматична без специална поддръжка от контекста.

При наличието ѝ е възможно епистемично тълкуване:

Πρέπει / μπορεί να της μίλησε και είναι τόσο θυμωμένη.

Вероятно / може да е говорил с нея, затова е толкова ядосана (вероятно е / възможно е = епистемичност)¹³⁵.

Въз основа на напреженията при съчетаване на трите модални параметъра – наклонение, вид и време, Якову прави следните изводи:

1. Когато формата не е маркирана за наклонение, а видът или времето са маркирани за епистемичност, тогава е възможна само епистемична модалност: *θα μιλάει* ‘вероятно говори’, *θα μίλησε* ‘вероятно е говорил’.

2. Когато формата е маркирана за наклонение и е немаркирана за другите две категории, тя в никакъв случай не се превръща в епистемична: *να μιλήσει* ‘да говори’.

3. Когато формата е немаркирана за време и вид, тя запазва първичното си темпорално измерение. Под условие може да се подчертае епистемичност

¹³⁵ Вж. и Якову 1999: 124.

или деонтичност: *θα μιλήσει* ‘ще говори’ (‘вероятно ще говори’, ‘трябва да говори’¹³⁶).

4. Когато формата е немаркирана за наклонение и е маркирана за вид и време, модалността е само епистемична: *θα μιλούσε* ‘вероятно говореше’.

5. Когато в една и съща форма има противоположни маркирания, различаваме следните случаи:

а) когато заедно с наклонението формата е маркирана и за вид, базисната модалност е деонтична, но при определени условия (контекстуална подкрепа) може да е епистемична: *να μιλάει* ‘да говори’ (‘дали не говори?’);

б) когато паралелно с маркирането за наклонение са маркирани вид и време, тогава базисната модалност може да е деонтична (преместване на необходимост в миналото), но тя съществува и се намалява чрез проекция в плана на епистемичното: *να μιλούσε* ‘да беше говорил’;

в) ако е маркирано наклонение, но не е маркиран вид без контекстуална подкрепа глаголната конструкция е неграматична. Причината за невъзможността за съчетаване на деонтичност с минало време, както изтъкнахме по-горе, е следходната ориентация на деонтичността. Само при въпросително изречение или в съчетание с някаква модална фраза (*πρέπει να μιλήσε* ‘трябва да е говорил’) конструкцията става граматична: *να μιλήσε*.

Модалните значения на аналитичните глаголни форми с *θα* и *να* обобщаваме в следната таблица:

Конструкции с маркер <i>θα</i>	Значение	Конструкции с маркер <i>να</i>	Значение
<u><i>θα μιλάει</i></u>	епистемично	<u><i>να μιλάει</i></u>	деонтично (епистемично при въпрос)
<u><i>θα μιλήσει</i></u>	футур (поделено епистемично / деонтично значение)	<u><i>να μιλήσει</i></u>	деонтично
<u><i>θα μιλούσε</i></u>	епистемично	<u><i>να μιλούσε</i></u>	деонтично (възможна епистемична проекция)
<u><i>θα μίλησε</i></u>	епистемично	<u><i>?να μίλησε</i></u>	базисно неграматична (контекстуално обусловено епистемично)

5.5. Модалните глаголи *πρέπει*, *μπορώ* и *μπορεί*

Основната функция на модалните глаголи е да променят пропозиционното съдържание на изказването, като добавят личната позиция на говорещия спрямо изразяваното състояние, действие или събитие от гледна точка на въз-

¹³⁶ Тук от значение би била и интонацията.

можността за осъществяване (епистемична модалност) или за необходимостта за осъществяване (деонтична модалност)¹³⁷.

Като модални в НГЕ се разглеждат личният глагол *μπορώ* ‘мога’, имащ пълна парадигма от форми за лице, число, вид и време като дефективността му, семантично обусловена, се изразява в липсата на медиопасивни форми, и безличните глаголи *μπορεί* ‘може’ и *πρέπει* ‘трябва’, които имат силно редуцирана парадигма, свеждаща се до 3. лице в единствено число и до имперфективни форми за *πρέπει*: *πρέπει* ‘трябва’, *έπρεπε* ‘трябваше’, *θα πρέπει* ‘ще трябва’, и само една имперфективна неминала форма за глагола *μπορεί*: *μπορεί* ‘може, възможно е’.

Тези три модални глагола са полифункционални и могат да изразяват различни видове модална семантика – от епистемична и деонтична до физическа способност (коренна или емпирична модалност)¹³⁸.

Цангалидис (2009: 143–145) предлага следното обобщение на потенциалните значения на трите модални глагола в полето на възможността и необходимостта, илюстрирани със съответни примери:

Възможност (епистемична модалност)

а) вътрешна за участника (participant internal) – само с личния глагол *μπορώ*:

Μπορώ να αντέξω με δύο ώρες ύπνο κάθε νύχτα.

Μοга да издържа с два часа сън на нощ. (= в състояние съм)

С това значение е изключена употреба на безличния *μπορεί* ‘може’:

**Μπορεί να αντέξω* με δύο ώρες ύπνο κάθε νύχτα.

**Μοже да издържа* с два часа сън на нощ.

б) външна за участника (participant external) – тук е възможна употребата както на личния *μπορώ*, така и на безличния *μπορεί*:

Μπορεί να αντέξω με δύο ώρες ύπνο κάθε νύχτα.

Μοже да издържа с два часа сън на нощ. (възможно е)

Για να πας στο σταθμό μπορείς / μπορεί να πάρεις το λεωφορείο 66.

За да отидеш на гарата можеш / може да вземеш автобус № 66.

в) деонтичност в полето на възможността – обикновено се използва личният *μπορώ*, безличният *μπορεί* е изключен при ориентираност към говорещия:

– ориентираност към агента:

Μπορείς να ψηφίσεις αν είσαι 18.

Μοжеш да гласуваш, ако си на 18. (= способен си, имаш позволение, имаш право)

¹³⁷ Вж. Цангалидис 2009: 159.

¹³⁸ Вж. Цангалидис 2009: 145 и Якову 1999: 123, наред с много други. Куцандони (2003: 702–703) отбелязва следните потенциални значения на модалните глаголи: *μπορεί* – способност, разрешение, действителна вероятност, комбиниране на понятия, екзистенциална или ограничена генерализация; *πρέπει* ‘трябва’ – задължение или възможност.

*Μπορεί να ψηφίσεις αν είσαι 18*¹³⁹.

Μοже да гласуваш, ако си на 18.

– ориентираност към говорещия:

Μπορείς να πηγαίνεις τώρα.

Сега можеш да вървиш.

**Μπορεί να πηγαίνεις τώρα.*

** Сега може да вървиш.*

Употреба на безличния *μπορώ* с това значение е възможна само при въпросително изречение:

Μπορείς να ανοίξεις την πόρτα;

Μожеш ли да отвориш вратата?

Μπορεί να ανοίξεις την πόρτα;

Μοже ли да отвориш вратата?

г) епистемичност: изразява се само с безличния *μπορεί*:

Μπορεί να ήρθαν.

Μοже да са дошли.

**Μπορούν να ήρθαν.*

**Μοгат да са дошли.*

Необходимост (деонтична модалност)

Изразява се основно с безличния глагол *πρέπει* ‘трябва’ и има следните семантични разновидности¹⁴⁰:

α) вътрешна за участника:

Πρέπει να κοιμηθεί δέκα ώρες κάθε νύχτα, για να λειτουργήσει κανονικά.

Трябва да спи десет часа всяка нощ, за да функционира нормално.

β) външна за участника:

Για να πας στο σταθμό, πρέπει να πάρεις το λεωφορείο 66.

За да отидеш на гарата, трябва да вземеш автобус № 66.

в) деонтичност

– ориентирана към агента:

Πρέπει να φύγουν όλοι οι ανήλικοι.

Трябва да си тръгнат всички непълнолетни.

– ориентирана към говорещия:

Πρέπει να φύγεις τώρα.

Сега трябва да си вървиш.

г) епистемичност:

*Ο Γιάννης πρέπει να ήρθε*¹⁴¹.

¹³⁹ В този случай става въпрос за т.нар. коренна модалност, т.е. за изразяване на физическа способност субектът да изпълни дадено действие, вж. Ятриду 1990: 127.

¹⁴⁰ При необходимост за смекчаването на ясно изразената деонтичност на *πρέπει* се използват различни стратегии, вж. Якову и Куцулелу 2008: 366–369.

¹⁴¹ Обикновено епистемичното значение на *πρέπει* не се отличава от епистемичното

Янис трябва да е дошъл.

Деонтична интерпретация може да има и личният глагол $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$ със значение ‘разрешено ми е, позволено ми е’¹⁴²:

Μπορούσε να φύγει.

Можеше да потегли. (= беше в състояние, никой не му пречеше, позволено му бе).

Модалните глаголи $\pi\rho\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota$, $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$ и $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$ не представляват чисти модални глаголи. Основните причини за това са семантични: първо, те могат да изразяват различни видове модалност: деонтична, епистемична, както и способност, и второ, между личния $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$ и безличния $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$, представляващ форма на $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$, също има семантични разлики. Тъй като не са чисти модални глаголи, $\pi\rho\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota$, $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$ и $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$ не покриват всички критерии за спомагателен глагол и заемат междинна позиция между пълнозначните и спомагателните глаголи, заради която Цангалидис (2003: 741–742, 2009: 142) ги класифицира като полуспомагателни¹⁴³.

Действително, въпросните модални глаголи демонстрират някои от характеристиките на граматикализиран лексикален елемент. Част от тази характеристика е споменатата по-горе дефективност в парадигмата, не толкова на личния $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$, колкото на безличните $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$ и на $\pi\rho\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota$. Друг елемент на граматикализация е загубата на лексикално съдържание при безличния $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$, който не може да изразява семантика, ориентирана към агента, като например физическа способност за извършване на действието, а има по-формални употреби¹⁴⁴.

И трите глагола са граматически маркери за модалност във фаза на граматикализация с отправна точка изразяване на модалност на агента и впоследствие изразяване на епистемична модалност. Те обаче се различават от обичайните глаголи за изразяване на епистемична модалност ($\nu\omicron\mu\acute{\iota}\zeta\omega$ ‘смятам’, $\phi\alpha\nu\tau\acute{\alpha}\zeta\omicron\mu\alpha\iota$ ‘предполагам’ и пр.), както и от глаголите за изразяване на модалност на агента ($\epsilon\lambda\pi\acute{\iota}\zeta\omega$ ‘надявам се’, $\alpha\lambda\mu\acute{\iota}\tau\omega$ ‘изисквам’, $\epsilon\mu\pi\acute{\rho}\epsilon\lambda\omega$ ‘позволявам’)¹⁴⁵. Цангалидис (2003: 742) предлага таблица, която обобщава по-важните стадии в граматикализирането на модалните глаголи $\pi\rho\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota$, $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$ и $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$ по линия на редуциране на глаголната парадигма и разширяването или съответно стесняването на семантичното им съдържание:

значение на $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$ и се счита за съществен елемент от инструментариума за изразяване на епистемичност, вж. например Якову 1999: 123, а също и Велудис 1985: 184–185.

¹⁴² Русу 1999: 175–176.

¹⁴³ Анализ на различните критерии за класифициране на даден глагол като спомагателен и съответствието на $\pi\rho\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota$, $\mu\tau\omicron\rho\acute{o}$ и $\mu\tau\omicron\rho\epsilon\acute{\iota}$ на тези критерии предлага Цангалидис (2003: 735–738).

¹⁴⁴ Вж. Цангалидис 2009: 148.

¹⁴⁵ Цангалидис 2003: 741.

а) в първия стадий *μτορώ* морфологично стартира като глагол с пълна парадигма, а семантично като средство за изразяване на модалности на агента и на говорещия и евентуално на коренна модалност, но не и на епистемична;

б) във втория стадий откриваме безличния *πρέτει*, който морфологично е неизменяем с изключение на разграничението [$\pm$ минало] и в семантичен план изразява модалности на агента и на говорещия, както и епистемична модалност;

в) в третия стадий е глаголът *μτορεί*, който е безличен и няма други форми, а семантично покрива само епистемична модалност и способност, но не и модалност на агента.

При *πρέτει* и *μτορεί* като ключови глаголи за изразяване на епистемична и деонтична модалност важат всички ограничения за темпоралната ориентация на главния глагол и на глагола в *να*-изречението, които описахме по-горе (вж. 5.3)¹⁴⁶.

При *πρέτει* с епистемично значение има ограничение в темпоралната ориентация на глаголната форма в главното изречение и тя може да бъде само неминала (вж. 5.3)¹⁴⁷. Глаголът в *να*-изречението пък трябва да е в имперфективна форма¹⁴⁸:

Πρέτει να φεύγει.

Вероятно потегля. (сега, в този момент)

Πρέτει να έφτυε.

Трябва да е потеглил.

Както показват горните примери, няма ограничение в темпоралната ориентация на глаголната форма в подчиненото изречение и тя може да бъде неминала или минала.

Когато *πρέτει* се използва с деонтично значение няма ограничения в темпоралното маркиране на формата на модалния глагол, но има ограничение в темпоралната ориентация на глагола в *να*-изречението, която, ако е минала, произвежда единствено значение епистемична нужда, но не и задължение (деонтичност):

Πρέτει να φύγει.

Трябва да потегли.

Επρέτει να φύγει.

Трябваше да потегли.

¹⁴⁶ При комбиниране на модални глаголи в едно изречение се наблюдават допълнителни ограничения, например модалният глагол в подчиненото изречение не може да се тълкува епистемично: *πρέτει να μτορείς να γράψεις* 'трябва да можеш да пишеш / напишеш', вж. Цангалидис 2003: 740.

¹⁴⁷ Вж. Русу 1999: 175–176, откъдето са цитираните по-нататък примери.

¹⁴⁸ Не споделяме възгледа на Русу (пак там, с. 175), че изказването *πρέτει να φύγει* (с имперфективна неминала форма в *να*-изречението) има епистемично значение в смисъл на 'вероятно той тръгва'.

Прέπει να έφυγε.

Трябва да е потеглил. (вероятно е потеглил, епистемичност)

**Прέπει να έφυγε.*

**Длъжен е (сега) да потегли (в миналото).*

Прέπει и епистемичност

Главно изречение	На-изречение	Стойност
неминало време	неминало време (имперфективна форма)	съвместими
неминало време	минало време	съвместими
минало време	неминало време	несъвместими
минало време	минало време	несъвместими

Прέπει и деонтичност

Главно изречение	На-изречение	Стойност
неминало време	неминало време	съвместими
неминало време	минало време	несъвместими
минало време	неминало време	съвместими
минало време	минало време	несъвместими

При *μτορεί*, който има главно епистемично значение, съществува ограничение за избор само на презентна форма на модалния глагол, но няма ограничение за темпоралната ориентация на глаголната форма в *να*-изречението и тя може да е неминала или минала¹⁴⁹:

Μτορεί να έρχεται κολλυμπώντας .

Може да идва, плувайки.

Μτορεί να ήρθε κολλυμπώντας.

Може да дойде дошъл, плувайки.

Формата на епистемичния *μτορεί* обаче е омонимна с формата за сегашно време в 3. л., ед.ч. на личния глагол *μτορώ* и двете значения не бива да се смесват. Както видяхме, за епистемичното безлично *μτορεί* няма ограничение по отношение на времето на глагола в подчиненото изречение. Формата от личния глагол обаче, когато има деонтично значение, подлежи на стандартното ограничение, защото неминало време в главното изречение е несъвместимо с минало време в подчиненото:

**Μτορεί να ήρθε κολλυμπώντας.*

**Той трябва (сега) да е дошъл (в миналото), плувайки (= необходимо е).*

¹⁴⁹ Вж. Велудис 1985: 184–185, откъдето са и съответните примери.

6. Заключение

В тази студия очертахме основните морфологични и лексикални средства за изразяване на наклоненията в новогръцки и посочихме основните средства за изразяване на различните модалности с акцент върху глаголните форми и предглаголните маркери. Разбира се, както всяка друга глаголна категория и наклонението не може да се разглежда изолирано без връзка с останалите глаголни категории. Така за наклонението и модалността основно поле за по-нататъшни изследвания представлява връзката с глаголното време и глаголния вид.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Андриотис 1934: Ανδριώτη, Νικόλαος. Υπάρχει υποταχτική στη νέα Ελληνική; – *Νέα Εστία*, 15/1934, 445–450.
- Аувера и Плуγγян 1998: Auwera, Johan van der & Vladimir Plungian. Modality's semantic map. – *Linguistic Typology*, 2/1998, 79–124.
- Василаки 2003: Βασιλάκη, Ελένη. 2003. Συνοπτικές/μη συνοπτικές διαδικασίες και ρηματική άποψη στην Προστακτική στα Νέα Ελληνικά. Στο: Κατσιμαλή, Γ., Α. Καλοκαιρινός, Ε. Αναγνωστοπούλου, Ι. Κάππα (επιμ.). *6ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας, Ρέθυμνο 18-21 Σεπτεμβρίου 2003*. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης. (<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>, 2018, 5 Ιουλίου 2018).
- Велудис 1985: Βελούδης, Γιάννης. Η δήλωση του χρόνου στα να- συμπληρώματα. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 6/1985, 183–198.
- Велудис 1987: Βελούδης, Γιάννης. ‘*μη φύγω, μη φύγεις, (*) μη φύγει... / να μη φύγω, να μη φύγεις, να μη φύγει... ή γραμματικοποίηση της αμεσότητας’. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 8/1987, 293–309.
- Велудис 2017: Βελούδης, Γιάννης. Ξενιστές μορίων. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 37/2017, 115–128.
- Велудис и Уорбъртън 1984: Βελούδης, Γιάννης & Ελένη Φιλίππακη-Warburton. Η υποτακτική στα Νέα Ελληνικά. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 4/1984, 151–168.
- Гивон 2001: Givón, Thomas. *Syntax: An introduction*. 2nd edn. Amsterdam: Benjamins, 2001.
- Делверуди, Цамаду, Василаки 1994: Delveroudi, Rhea, Irene Tsamadou, Sophia Vassilaki. Mood and Modality in Modern Greek: the Particle NA. In: Philippaki-Warburton, Irene, Katerina Nikolaidis & Maria Sifianou (eds.). *Themes in Greek Linguistics* (Current Issues in Linguistic Theory 117), 1994, 185–192.
- Джоузеф и Уорбъртън 1987: Joseph, Brian & Irene Philippaki-Warburton. *Modern Greek*. London: Croom Helm, 1987.
- Дзардзанос 1996а: Τζάρτζανος, Αχιλέας. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. Ανατύπωση. Τ. 1. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 1996.
- Дзардзанос 1996б: Τζάρτζανος, Αχιλέας. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. Ανατύπωση. Τ. 2. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 1996.

- Екстер 2012: Exter, Mats., 'Realis' and 'Irrealis' in Wogeo: A valid category? In: Evans, Nicholas & Marian Klammer (eds.). *LD&C Special Publication No. 5: Melanesian languages on the edge of Asia: Challenges for the 21st Century*, 2012, 174–190.
- Καραντζόλα 1995: Karantzola, Eleni. Let's Talk about Concession: the Case of the Modern Greek Particle *as*. – *Journal of Pragmatics*, 24/1995, 55–75.
- Κлерис и Бабиниотис 2005: Κλαίρης, Χρήστος & Γεώργιος Μπαμινιώτης. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2005.
- Κλιδι 1999: Κλειδή, Σούλα. Άρνηση και τροπικότητα στα Νέα Ελληνικά. Στο: Μόζερ Αμαλία (επιμ.) *Ελληνική Γλωσσολογία '97: Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999, 161–169.
- Кучандони 2003: Κουτσαντώνη, Δήμητρα. Οι έννοιες και λειτουργίες των τροπικών ρημάτων 'πρέπει' και 'μπορεί' σε επιστημονικά ερευνητικά άρθρα. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 23/2003, 701–711.
- Лайтфут 1979: Lightfoot, David. *Principles of Diachronic Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Макридж 1987: Mackridge, Peter. *The Modern Greek Language: A Descriptive Analysis of Standard Modern Greek*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Μόζερ 2007: Μόζερ, Αμαλία. Υποτακτική, χρόνος και παρεμφατικότητα. Στο: Τομέας Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών (επιμ.). *Γλωσσικός Περίπλους. Μελέτες αφιερωμένες στη Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2007, 212–223.
- Μολτγн и Търнър 1963: Moulton, James Hope, & Nigel Turner. *A Grammar of New Testament Greek III: Syntax*. Edinburgh, 1963.
- Павлиду 1981: Παυλίδου, Θεοδοσία. Προσλεκτικοί ενδείκτες στα Ελληνικά. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 2/1981, 245–268.
- Палмър 2001: Palmer, Frank. *Mood and modality*. 2nd edn. (Cambridge Textbooks in Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Παπαναστασιу 2008: Παπαναστασίου, Γιώργος. *Νεοελληνική ορθογραφία: ιστορία, θεωρία, εφαρμογή*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2008.
- Портнер 2009: Portner, Paul. *Modality* (Oxford Surveys in Semantics and Pragmatics). Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Ραπτιс 1996: Ράπτης, Κώνσταντίνος. Η μορφική αποτύπωση της κατευθυντικότητας: όψεις της νεοελληνικής προστακτικής. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 16/1996, 402–409.
- Ρουcy 1999: Roussou, Anna. Modals and the Subjunctive. In: Alexiadou, Artemis, Geoffrey Horrocks & Melita Stavrou (eds.). *Studies in Greek Syntax*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, 169–183.
- Ρουcy 2015: Ρούσσου, Άννα. Ο δείκτης μη: άρνηση ή συμπληρωματικός δείκτης; *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 35/2015, 490–501.
- Ρουcy и Цангалидис 2010: Ρούσσου, Άννα & Αναστάσιος Τσαγγαλίδης. Περιγραφικές, θεωρητικές και ρυθμιστικές (αν)αντιστοιχίες: η νεοελληνική υποτακτική. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 30/2010, 529–540.
- Σετατος 1985: Σετάτος, Μιχάλης. Τροπικότητες του ρήματος στην Κοινή Νεοελληνική. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. 6/1985, 175–182.
- Тиpчoф 1995: Thieroff, Rolf. More on Inherent Verb Categories in European languages. In Thieroff, Rolf. (ed.). *Tense Systems in European Languages II*. Tübingen: Max Niemeyer, 1995, 1–36.

- Τιρχοφ 2010: Thieroff, Rolf. Moods, Moods, Moods. In: Rothstein, Björn & Rolf Thieroff. (eds.). *Mood in the Languages of Europe*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2010. 1–29.
- Томадаки и Марку 2008: Θωμάδακη, Ευαγγελία & Χριστίνα Μάρκου. 2008. Συγκριτική Τυπολογική Ανάλυση του Παραδείγματος της Προστακτικής της Ελληνικής και της Βουλγαρικής. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 29/2008, 325–337.
- Триандафилидис 1993: Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1993.
- Τριпанис 1960: Trypanis, Constantine. Early Medieval Greek ίνα. – *Glotta*, 38/1960, 312–313.
- Уордъртън и Белудис 1984: Φιλίππη-Warburton, Ελένη & Γιάννης Βελούδης. 1984. Η υποτακτική στις συμπληρωματικές προτάσεις. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 5. 149–167.
- Уордъртън и Спиροпуλος 2000: Φιλίππη-Warburton, Ελένη & Σπυρόπουλος, Βασίλειος. Διαχρονική θεώρηση της έγκλισης: το σύστημα των εγκλίσεων της ελληνιστικής και ρωμαϊκής κοινής. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 20/2000, 567–578.
- Φιλιπαки-Уордъртън 1992: Φιλίππη-Warburton, Ελένη. Η συντακτική ταυτότητα του να. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 13/1992, 255–274.
- Хаберланд 2010: Haberland, Hartmut. Mood in Greek. In: Rothstein, Björn & Rolf Thieroff (eds.). *Mood in the Languages of Europe*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2010, 473–492.
- Холтън, Макридж, Филипаки-Уордъртън 2012: Holton, David, Peter Mackridge, Irene Philippaki-Warburton. *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. London & New York: Routledge, 2012.
- Цангалидис 2000: Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. Τι θα πει υποτακτική; Οι κατηγορίες του ρήματος στα λεξικά και τις γραμματικές της νέας ελληνικής. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 20/2000, 543–554.
- Цангалидис 2001: Τσαγγαλίδης Αναστάσιος. Κριτήρια τροπικότητας: η κατηγορία των τροπικών μορίων στα νέα ελληνικά. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 21/2001, 759–770.
- Цангалидис 2003: Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. Κριτήρια τροπικότητας II: η κατηγορία των τροπικών (ημι)βοηθητικών ρημάτων στη νέα ελληνική. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 23/2003, 733–744.
- Цангалидис 2009: Tsangalidis, Anastasios. Modals in Greek. In: Hansen, Björn & Ferdinand De Haan (eds.). *Modals in the Languages of Europe: A Reference Work*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter 2009, 139–163.
- Цангалидис 2015: Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. Στα όρια του χρόνου και της έγκλισης: περιγραφές προβληματικών περιπτώσεων της ελληνικής. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 35/2015, 556–565.
- Цангалидис 2017: Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. Οι νεοελληνικές εγκλίσεις και η τυπολογία της έγκλισης. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 37/2017, 701–712.
- Цангалидис и Βαλετοпуλος 1999: Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος & Φρειδερίκος Βαλετόπουλος. Η «υποτακτική αορίστου» στην πρόσημη Νέα Ελληνική. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 19/1999, 523–534.
- Цулас 2003: Tsoulas, Georges. Remarks on the Structure and Interpretation of NA-clauses. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 14/1993, 191–206.

- Якову 1997: Ιακώβου, Μαρία. Εγκλίσεις και τροπικότητα στο ρηματικό σύστημα της ΝΕ. – *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 18/1997, 223–234.
- Якову и Куцупелу 2008: Ιακώβου, Μαρία & Σταματία Κουτσουλέλου-Μίχου. Μετριοκρατικές στρατηγικές της δεοντικότητας σε ακαδημαϊκά και δημοσιογραφικά κείμενα: η περίπτωση του 'πρέπει'. Στο: Μόζερ, Αμαλία, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Χριστόφορος Χαραλαμπίδης, Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.). *Γλώσσης χάριν: Τόμος αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2008, 362–373.
- Ятриду 1990: Iatridou, Sabine. The Past, the Possible, and the Evident. – *Linguistic Inquiry* 21/1990, 123–129.

Доц. д.ф.н. Борис Вунчев

Κατєдра по класическа филология

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. „Цар Освободител“ 15

1504 София, България

Телефон: +35929308341

Факс: +35928465143

Електронни пощи: bvunchev@uni-sofia.bg

vunchev@yahoo.com

D.Sc. Boris Vunchev, Assoc. Prof.

Department of Classics

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Address: 15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

Phone: +35929308341

Fax: +35928465143

E-mail: bvunchev@uni-sofia.bg

vunchev@yahoo.com